Gen.
I
2

ORGAAN
DER
„Indische Krijgskundige Vereeniging".
1908.

No. 22.

Het Militaire Exploratie detachement

VOOR

Zuid-Nieuw-Guinea

DOOR

Kapt. A. J. GOOSZEN.

BATAVIA
F. B. SMITS
1909.

N NASIONAL RI
- 352

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL

INLEIDING.

De voorzitter, Gep. Kolonel Ilgen.

„Mijne Heeren".

Ik verklaar deze Algemeene vergadering der Indische krijgskundige vereeniging voor geopend en heet U allen op deze eerste bijeenkomst van dit jaar welkom.

In de eerste plaats heb ik U namens het bestuur eenige mededeelingen te doen.

De Algemeene jaarlijksche vergadering bedoeld bij Artikel 24 van ons reglement kon door bijzondere omstandigheden nog niet plaats hebben. Aanvankelijk lag het in onze bedoeling haar te combineeren met dezen leesavond, van dit voornemen werd echter bij nadere overweging afgezien omdat, met het oog op de nog al uitgebreide voordracht van den Heer Gooszen, te veel had moeten geëischt van uw geduld en dan ook, omdat reglementair eene bijzondere vergadering moet worden gehouden voor de verkiezing van een nieuw bestuur en het doen van rekening en verantwoording van den thesaurier. Bedoelde vergadering zal nu de volgende maand plaats hebben, want het Bestuur vermeende, omdat reeds eenige maanden niets aan de leden kon worden gegeven, de lezing van den heer Gooszen niet langer te mogen uitstellen. Verder kan ik U tot mijn genoegen mededeelen, dat, voor zoover zulks nu reeds met zekerheid te zeggen valt, in dit leesjaar de navolgende voordrachten te wachten zijn:

Schoeisel en kleeding voor het leger . . . Luit. kwm. Lieth.

De opleiding tot Officier in Nederland . . . . . Kap. Art. de Fremery.

De rechtspositie van den Ned.-Ind. Officier . . . . Kapt. Inf. GOOSZEN.

Eenige gegevens betreffende onze vuurwapenen . . . . Luit. Art. HAREMAKER.

Verder zullen voor rekening van onze vereeniging in druk verschijnen:

Photografie voor mil. doeleinden Kap. Inf. SACHSE.

Voorbereiding van koloniale expeditiën in het licht van Britsche ervaringen op dit gebied . . . Luit. Art. DE JONQUIERE.

Thans geef ik het woord aan den heer GOOSZEN om een begin te maken met zijne lezing, handelde over het U reeds bij convocatiebiljet bekend gemaakte onderwerp.

De heer GOOSZEN.

PERPUSTAKAAN NASIONAL R.I.
Tanggal : 1-07-2010
Nomor Induk : 1128/PA-Museum/2010
BIB - ID : 0010-29128560
ITEM - ID : 12080 46503
Asal : Museum Pusat
PERPUSTAKAAN NASIONAL

Het Militaire Exploratie detachement

VOOR

Zuid- Nieuw- Guinea.

Mijne Heeren!

Gaarne gaf ik gevolg aan de uitnoodiging mij namens het Bestuur der Indische Krijgskundige Vereeniging gedaan, eene lezing te houden over het exploreeren van Zuid- Nieuw-Guinea.

Aangezien ik reeds dergelijke uitnoodigingen had ontvangen van de afdeelingen *Soerabaja*, *Semarang* en *Batavia*, der Koninklijke Natuurkundige Vereeniging, en van de Vereeniging Wetenschap en Kunst te *Djokja*, — waar echter de kwestie meer ethnografisch werd behandeld — was het mij mogelijk mijne lezing uitvoerig voor te bereiden, waardoor er niet alleen te *hooren*, doch ook veel te *zien* zal zijn.

Bij het Topografisch Bureau kon ik groote schetskaarten van de verkende gebieden, een overzichtskaart en eene panoramaschets laten vervaardigen, door de leerlingen der Koningin Wilhelmina-School werden teekeningen van het snijwerk aan de cano's, van geraamten van hutten, en uiteenneembare rakken voor de schetskaarten gemaakt; ik was in staat de voor mij door tusschenpersonen verzamelde ethnografica te ordenen en deze aan te vullen met daartoe, in dit *bijzondere* geval, daarvoor *in bruikleen* afgestane voorwerpen, door mij van uit Merauke opgezonden, aan het Museum van het Bataviaasch Genootschap van Kunst en Wetenschap, terwijl ik last not least eene collectie lantaarnplaatjes naar foto's kon laten vervaardigen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Voor de lichtbeelden roep ik echter uwe toegevendheid in, daar verscheiden cliché's door weer- en andere omstandigheden zéér hebben geleden, de foto's dus te wenschen over lieten.

Ik zal mij bij mijn voordracht bepalen tot het geven van een *overzicht*, het vestigen van een *algemeenen* indruk; in het »Orgaan" zult ge alles meer in détails terug vinden.

Ge zult daarin vinden een kaart van Nederlandsch Nieuw-Guinea op eene schaal 1: 2.500.000, bijgewerkt tot Januari 1909, met een overzichtskaartje van Nieuw-Guinea op 1: 10.000.000, waarop met jaartallen de tijdstippen der *eerste* en der voornaamste *latere* verkenningen werden aangegeven.

Verder verstrekte ik dáár gegevens omtrent voorbereiding, uitrusting, het werkplan, de exploratie-werkzaamheden en de eigenaardige bezwaren daaraan verbonden, de moeilijkheden, daarbij door terrein en omstandigheden opgeleverd.

Ik behandelde die aangelegenheden dáár uitvoerig in de hoop, dat uit de ervaringen van het exploratie-detachement leering geput kan worden, zij anderen een kijk op dergelijke werkzaamheden geven, andere explorers er een soort handleiding in vinden zullen.

Ik denk den avond in te deelen als volgt:

Nadat in groote trekken zal zijn meegedeeld, *wat* bekend was van Nieuw-Guinea, *wat* aanleiding heeft gegeven tot het uitzenden van het exploratie-detachement, *wat* de opdracht was, zal ik wat vertellen over het volk in het algemeen, de wapens, het opleiden der jongelingschap voor den krijg, een en ander omtrent sneltochten, om U daarna middels lichtbeelden nader kennis te doen maken met het volk.

Bij de lichtbeelden zal ik enkele verklaringen geven. Van te voren vestig ik er de aandacht op, dat we hier met een natuurvolk, nog in een *oerstadium* verkeerende, te doen hebben. Men dient de zaak te aanvaarden zooals ze is, er geen aanstoot aan te nemen, doch alles uit een zuiver objectief en wetenschappelijk oogpunt te beschouwen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

In de pauze zal er gelegenheid zijn de geëxposeerde ethnografica nader te bezichtigen, waarbij dan nog de noodige toelichtingen zullen verstrekt worden.

Na de pauze zullen in *korte* trekken het vastgestelde werkplan en de exploratie werkzaamheden geschetst en omtrent het land zelve het een en ander medegedeeld worden, daarna weer toegelicht door een serie lichtbeelden.

I. Wat van Nieuw Guinea bekend was. Vroegere verkenningen.

Van slechts weinig onder de keerkringen gelegen eilanden van beteekenis zijn tot deze eeuw de kusten zóó zelden door Europeanen aangedaan en nader onderzocht als die van Nieuw-Guinea. Voor wat de Zuid-Westkust betreft behoeft dit geen verwondering te baren, maar het N. W. gedeelte lag toch meer in de route naar de *Nieuwe* Wereld en nabij de Molukken. Dit gedeelte is dan ook *méér* bekend, doch onze kennis bleef ook dáár niet dan oppervlakkig. Het kwam echter in vroeger tijden bij schier *alle* aanrakingen met de inboorlingen tot bloedige botsingen, moord en doodslag.

Ook de aan de kusten heerschende malaria en berri-berri tasten de bemanningen der schepen en nederzettingen aan, zoodat de reis niet kon worden voortgezet, de vestigingen opgeheven moesten worden.

Waar zulke machten het land verdedigden tegen indringers van buiten, wordt het langdurige isolement van het eiland verklaarbaar.

Spanjaarden en Portugeezen betwisten elkander de eer, de eerste Europeanen geweest te zijn, die het eiland bezochten.

Volgens sommigen zouden de Portugeezen Abreu en Serrano in 1511 de eerste Europeanen geweest zijn, welke Nieuw-Guinea zagen; met méér zekerheid wordt de Ménézès genoemd, die als benoemd Portugeesch Gouverneur van *Ternate* door den onderkoning van Goa daarheen gezonden, door zware winden en stroomen uit den koers geraakt, genoodzaakt was in 1527

PERPUSTAKAAN NASIONAL

den kwaden moesson op Noord-West Nieuw-Guinea, ter hoogte van Warsai, te vertoeven.

In 1528 heeft de Spanjaard Saavedra, een bloedverwant van Ferdinand Cortez, op een reis van Tidore naar Mexico, een maand bij zekere eilanden op de Noordkust, — waarschijnlijk de Schouten-eilanden, — moeten vertoeven om op gunstigen wind te wachten. Deze eilanden werden de Goud-eilanden genoemd.

In 1545 bezocht Inigo Ortez de N. kust, iets ten O. van kaap d'Urville. Hij nam het eiland *in bezit voor de Spaansche kroon* en noemde het *Nova-Guinea,* om de gelijkenis der inboorlingen met de negers op de kust van Guinea, den Spanjaarden en Portugeezen zoo wel bekend.

Vaz de Torres volbracht in 1605 zijn tocht tusschen het vasteland van Australië en Nieuw-Guinea door, welke straat later naar hem de Torresstraat genoemd werd. Dit resultaat werd geheim gehouden, waarom de O. I. C. menige expeditie moest uitzenden, om een Oostelijke doorvaart naar de Stille Zuid Zee te vinden, zonder dat haar dit ooit gelukte.

Bij hun komst in den Archipel konden de Hollanders niet dan vage gegevens omtrent Nova Guinea en de Goudeilanden bekomen.

In 1606 bezocht schipper Willem Jansz met het jacht het »Duyfke" de Zuid-Westkust tusschen 5° Z. B. en de Torresstraat. De Z. W. hoek van Nieuw-Guinea werd ontdekt en de »Valsche Caep" genoemd, omdat men zich in de verwachting, daarmee een vrij vaarwater naar het Oosten te hebben, bedrogen zag Bij de aanrakingen met de inboorlingen werden op deze reis 11 van de 30 matrozen, waaruit de bemanning bestond, doodgeslagen.

Door Schouten en Le Maire werd in 1616, op hun reis om kaap Hoorn naar Ternate, de Oostkust van Nieuw-Guinea aangedaan, de Schouten-eilanden ontdekt en de N. kaap van het N. W. schiereiland (Jamoerbsa of Jermoer Sba) Kaap de Goede Hoop genoemd. 16 man van het scheepvolk werden door de inboorlingen zwaar gekwetst.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

De meest bekende reis is echter wel die van den Banda'schen vrijburger Jan Carstensz, in 1623, die de Zuid-Westkust bezocht, en den 16en Februari op 5° 14', langs de kust varende, recht vooruit, het Sneeuwgebergte zag. Ook hij rondde de „Valsche Caep", bezocht het Vleermuiseiland en kwam bij de Torresstraat, door hem, om de ondiepte van het N. deel, de „Drooge Bocht" genoemd.

Ook deze tocht kostte dooden en gewonden bij verschillende landingen.

Zijn rapport omtrent Nieuw-Guinea luidde *ongunstig*.

Hierna werden nog verschillende tochten ondernomen, zooals in 1636 door Pool en Pietersz, waarbij Pool vermoord werd, en in 1642 en 1644 door Tasman.

Steeds was het *doel* om een Oostelijke doorvaart te vinden, om kaap Hoorn naar het Moederland te kunnen stevenen en de gevaarlijke reis om kaap de Goede Hoop niet behoeven te maken. De Vrede van Munster in 1648 deed deze pogingen staken.

De slavenhandel der Cerammers op de Westkust van Nieuw-Guinea bij Onin, vestigde de aandacht der Compagnie, *zelve op die buit belust*, weder op dat eiland.

In 1662 en 1663 begaf zich de »Raad van Justitie" Vinck naar Onin om een vracht toegezegde slaven te halen. Tegenwerking der Cerammers en Gorammers, maakten dat weinig succes verkregen werd. Men ontdekte echter de Mac Cluer Golf. In de hoop de Oostelijke doorgang gevonden te hebben, voer men de baai in, doch bespeurde, dat er geen uitvaart was. Met *recht* moest dan ook de Mac Cluer Golf, de Vinck-Golf heeten!

Na dien, herhaalde tochten van Banda uit naar de Westkust, zelfs is er sprake er een fort te bezetten.

In 1678 verkend Keyts wederom de kust tot nabij de Etna-baai. Hij en het scheepvolk werden door berri-berri aangetast, waardoor de tocht gestaakt werd.

Hierna liet Compagnie de handel op Nieuw-Guinea over aan de

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Banda'sche en Ambonsche burgers. Expedities ter vernieling van nagel- en notenboomen gingen uit.

In 't begin der 18e eeuw kwam hierin verandering, daar de Engelsche vrijbuiter Dampier in die streken gesignaleerd werd, waartegen in 1705 een expeditie werd uitgezonden., waarbij het fregat de »Geelvinck". Hierbij werden de Groote- en Kleine Geelvinck-baai onderzocht. Schier overal vijandelijkheden met de inboorlingen, die zelfs de schepen aanvielen.

Ondertusschen was Dampier te Batjan aangekomen, en daar gevangen genomen. De vrees was voorbij, een tijd van rust treedt in.

In 1714 deed Spanje bij het Vredestractaat te Utrecht stilzwijgend afstand van Nieuw-Guinea, in 1545 door Ortez in bezit genomen, en ging het bezitsrecht over op de Compagnie. Ons recht berust op de aanspraken van de Sultans van Ternate en Tidore op de Papoea'sche eilanden en een deel van 't achterliggende land.

Op verschillende plaatsen waar de Compagnie »regt van possessie en eigendom" had, werden merkpalen geplaatst met het bekende teeken V. O. C.

In 1761 bereikten der Regeering berichten omtrent eene Engelsche vestiging op het eiland Salawatti. Een expeditie werd uitgezonden, vond het eiland onbezet, doch kon niet verder gaan, daar berri-berri tot terugkeer dwong.

Nu kwamen **vreemde** ontdekkingsreizigers, belust op de specerijen der Molukken.

Carteret in 1767, Bougainville in 1768, Cook in 1770, Sonnerat in 1771 en eindelijk de door de *Engelsche* Oost-Indische Compagnie uitgezonden scheepskapitein Forest in 1775.

Deze kwam te Dore en verzamelde er belangrijke gegevens.

Bij de Vrede van Parijs in 1784 verwierf Engeland »vrije vaart" in de Oostersche wateren!

In 1791 zien we nu Mac Cluer op de Westkust en Edwards in de Torresstraat (De schipbreuk van de Pandora!) in 1793 Bampton en Alt op de Zuidkust.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

In *dat* jaar *nam* de Engelsche stuurman *Dell, bezit* van het eiland *Darnley* in de Torresstraat, benevens van de naburige eilanden en van de *kust van Nieuw-Guinea, in naam van Z. M. de koning van Engeland!*

D'Entrecasteaux bezocht in 1793 de Oost- en Noordkust, waarbij een groot deel der équipage stierf.

Het bezoek van Forest had gevolgen. De Engelsche O. I. C. zond in 1793 van uit Bengalen Captain Hayes, die op Dore een benting, »Coronation", bouwde, de baai Restoration Bay en zich zelve Gouverneur-Generaal van New Albion of Nova Guinea noemde.

Door ziekten en aanvallen der inboorlingen geteisterd, werd de bezetting in 1795 opgeheven.

De *eerste* Europeesche vestiging op *Nederlandsch* Nieuw-Guinea is eene *Engelsche* geweest!

13 Augustus 1814 werd in eene Conventie met Engeland het bezitrecht van den Sultan van Tidore op de Papoea'sche eilanden en een deel van Nieuw-Guinea erkend, welke erkenning bij het tractaat van London, 17 Maart 1824, niet werd herroepen. Eerst bij tractaat van 16 Mei 1895 werd de Oostgrens bepaald, zooals ze nu is.

In 1818 en 1819 zien we de Freycinet op Waigeo en de Noordkust, in 1823 Duperry op Waigeo, in 1827 d'Urville op de Oostkust, waar de Humboldtsbaai en de Amberno ontdekt worden.

Ook zelve namen wij de zaak ter hand.

Kolff verkende in 1826 de geheele Zuidkust en Prins Hendrik-eiland, weer op zoek naar Engelschen. In 1828 besloten wij zelve tot eene vestiging op die kust. De Triton en de Iris, onder Overste Steenboom, zeilden uit. In de Tritonbaai bij Doho, Merkusoord genoemd, werd het fort du Bus gebouwd. De lijdensgeschiedenis van deze vestiging is voldoende bekend; in 1836 werd ze opgeheven.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

De *tweede* vestiging was nu een *Nederlandsche*, doch deze onderging *hetzelfde* lot als de *eerste*!

Van de herhaalde bezoeken aan Merkusoord werd door ons gebruik gemaakt de kust nader te verkennen. In 1839 maakt d'Urville een reis langs de Zuidkust en Frederik Hendrik-eiland naar Nieuw-Holland, terwijl in 1840 Sir Edward Belcher en Keller de Noordkust aandoen.

In 1846 heesch de Britsche luitenant ter zee Yule, bij eene opname van de Torresstraat, op baap Possession aan de Z. kust de Britsche vlag en *nam deze kust in bezit*. Het Britsche Gouvernement negeerde deze daad.

Na 1849 zien we nu herhaaldelijk Z. M. vaartuigen naar Noord-, West- en Zuidkust gaan, tot het plaatsen van wapenborden, het uitreiken van acten van aanstelling aan hoofden, het distribueeren van vlaggen, tot het vereffenen van geschillen, het toedienen van tuchtigingen, het verleenen van hulp aan schipbreukelingen.

In 1855 vestigden zich *zendelingen* te Dore en Mansiman in de Geelvinck-baai.

De kwestie van een *eigen* vestiging bleef echter hangende.

In 1858 bezocht overste Royer hiertoe met de Etna de Noord- en Westkust, doch vond geen geschikte plaats.

De Engelsche natuuronderzoeker Wallace bezocht in 1858-1860 de Papoea'sche eilanden en de Westkust, doch werd door ziekte tot terugkeer gedwongen.

In het tijdperk 1863—1867 onderzochten verschillende geleerden, o. a. Dr. Bernstein en Dr. Oudemans, de Papoea'sche eilanden en de kust.

De Italiaan Cerutti komt in 1870 op de Zuid-Weskust, naar zeggen, om terrein te zoeken voor een Italiaansche strafkolonie; hij bezoekt ook Adi, Onin en de Mac Cluer Golf.

De aandacht door het buitenland aan Nieuw-Guinea gewijd, deed in 1871 een expeditie uitzenden, waarbij Teysmann, die

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

de West- en Noordkust bezocht. Eene poging werd gedaan de Amberno (Mambèramo) op te varen Onvoldoende hulpmiddelen en ziekten deden op die reis geen nieuwe resultaten bereiken.

Wederom zien we in 1872 twee Italianen, Beccari en d'Albertis op de Noord- en Westkust. Zwaar ziek komen ze op Ambon en leverden een slecht rapport in.

In denzelfden tijd vertoefde de Russische zoöloog de Miklucho Maclay op de Oost-kust in de Astrolabe-baai en in 1874 op de Westkust tusschen de Argoeni- en Etna-baai.

In hun rapporten maakten èn Beccari èn Maclay gewag van den ongeordenden toestand op Nieuw-Guinea, waar moord en doodslag welig tierden, slavenhandel en menschenroof ongebreideld heerschten.

Dr. Meijer, een Duitscher, maakte een tocht naar de Geelvinck-baai, een poging om van daar naar de Etna-baai over te steken mislukte, maar *wel* bereikte hij van daar de Mac Cluer Golf, was dus de *eerste* Europeaan, die Nieuw-Guinea op z'n smalst overstak.

In 1874 bezocht kolonel Moresbij de Humboldtbaai om te zien of de Nederlanders zich er *gevestigd* hadden; in het volgende jaar bezochten Engelschen, Italianen, Duitschers en wij zelve de kust. De Soerabaja onder overste Zwaan, met Beccari aan boord, bezocht Noord-West- en Westkust. Wegens berri-berri werd terug gekeerd. Het volgende jaar wordt de reis hervat, zonder Beccari, weder noopt berri[2] tot terugkeer.

In 1875 en 1876 verkent d'Albertis de Flyrivier, waarvan het Engelsche Oorlogsschip Fly in 1845 de mondingen had ontdekt.

Fransche natuuronderzoekers trachten in 1877 in het binnenland van het N. W. schiereiland door te dringen.

Na dien begint echter de belangstelling van vreemdelingen in Nieuw-Guinea af te nemen. De inlichtingen, door Beccari en d'Albertis verstrekt, deden Garibaldi afzien van het door Cerutti voorbereide plan, om 3000 Italiaansche kolonisten naar het eiland over te brengen.

Wij zetten de wapenbordenreizen voort. Op een dier tochten

PERPUSTAKAAN NASIONAL

werd in 1881 bespeurd, dat *Duitsche* kolonisten zich aan de Noord-kust van Waigeo gevestigd hadden, doch wegens ziekte weder hadden moeten vertrekken.

In 1884 voer de Resident van Ternate van Braam Morris met de Havik de Amberno of Mambèramo op

Reeds vóór de komst van Europeanen op Nieuw-Guinea dreven Makassaren, Cerammers en Gorammers handel, voornamelijk slavenhandel, op de voorgelegen Papoeasche eilanden en op de Westkust.

Na eenige pogingen hen daar concurrentie aan te doen, liet de Compagnie dit laatste over aan de burgers van Ambon en Banda, later ook aan die van Ternate. Concurrentie maakten de resultaten zeer wisselvallig, zoodat dikwerf handels posten weer moesten worden opgeheven. *Thans* telt b. v. de Nieuw-Guinea Compagnie op de kust 15 posten *minder* dan vroeger.

Reeds gedurende eenigen tijd deden de Stoomschepen der Nederlandsch Indische Stoomvaart Maatschappij Sekar, aan de Mac Cluer Golf, en Skroë (nabij Fak-Fak), aan de Z. kust van Onin, aan. Toen in 1891 de Koninklijke Paketvaart in exploitatie kwam, werden door deze Maatschappij tot heden bezocht de Noordkust tot de Humboldtsbaai, de Zuidkust tot Selerikë, in 1902 Merauke.

Op de reizen langs de Noordkust verkende de gezagvoerder de Grooth in 1899 en 1900 de Mambèramo.

Was de belangstelling van andere mogendheden in N. G. geluwd, niet die van Australië.

In 1879 en 1885 werden door Australië concessie- aanvragen ingediend, in 1888 zelfs een voor 1.000.000 acres ter Zuidkust, door Captain Everill.

In 1883 deed de Koloniale Regeering van Queensland te Port Moresby op de Zuidkust de Britsche vlag hijschen en nam daarbij bezit voor Engeland van Nieuw-Guinea en omliggende eilanden tusschen den 141^{en} en 155^{en} Meridiaan O. L.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

6 April 1884 sloten Duitschland en Engeland een overeenkomst, waarbij als Zuid grens op de Oostkust 8° Z. B. werd aangenomen.

Bij het congres van Berlyn in 1885 werd het sonvereiniteits recht zoodanig geïnterpreteerd, dat *het moet blijken uit bepaalde occupatie.*

In 1889 maakte overste Loots met Z. M. de Ruyter een reis naar Engelsch-, Duitsch- en Nederlandsch-Nieuw-Guinea. In ons gebied waren alleen *gevestigd* zendelingen in de Geelvinck baai, die echter in de 35 jaren kunner vestiging slechts luttel invloed op de bevolking hadden verkregen.

In 1890 moest een tuchtiging plaats vinden, omdat bij Kaimana of Nawatotte een Engelsche kotter was uitgemoord.

In 1891 en 1892 klaagde het Britsche Bestuur over invallen van de Toegeries der Zuidkust op Britsch gebied. In het laatst van 1892 werd nu te Selerikë een politiepost van 10 man geplaatst, die begin 1893 het veld moest ruimen.

In 1894 en 1895 bekruiste nu H. M. Borneo de kust, doch desniettegenstaande moest in 1896 de Britsche Gouverneur Mac Gregor de Toegeries op *ons* territoir tuchtigen.

Vrij onverwacht werd daarop in 1897 overgegaan tot oprichting van twee *bestuurs* vestigingen n. l. één te Fak-Fak (West- en Zuid- Nieuw-Guinea) en één te Manoekwari (Noord Nieuw-Guinea), elk onder een assistent-resident, waaraan een detachement politiesoldaten toegevoegd.

En 1900 teekende de Engelsche gezant te 's Gravenhage protest aan tegen het stroopen der Toegeries op Britsch gebied en diende een eisch tot schadevergoeding in.

In hetzelfde jaar had te Boeterikë de overval van de officieren van het S. S. Pel der K. P. M. plaats.

Het volgende jaar gelukte het aan de monding der Merauke-rivier eene plaats voor eene vestiging te vinden, waarop 18 Juni 1901, de afdeeling West- en Zuid-Nieuw-Guinea gesplitst werd, en 20 Januari 1902 de zelfstandige Assistent-Residentie Zuid- Nieuw-Guinea tot stand kwam met bestuurszetel te Merauke.

Van 1902—1905 was daar eene Compagnie gelegerd.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Noch door dit detachement, noch van uit de andere bestuursvestigingen werden belangrijke tochten in het binnenland gemaakt.

In 1903 bezocht eene Wetenschappelijke expeditie onder prof Wichmann de N. kust. Een tocht van uit de Geelvinck baai werd, ten N. van de Mac Cluer Golf en ten Z. van het Arfak gebergte, tot in het binnenland gemaakt, tot opsporen van steenkool, verder werd de omtrek van de Humboldtsbaai, geëxploreerd, terwijl ten slotte een oversteek van de Geelvinck-baai naar de Zuid-kust beproefd werd.

In 1904 en 1905 zien we de expeditie de Rochemont- Posthumus Meijes op de Zuid-kust. De Oetakwa (Tania) en de Kasteelrivier werden een eindweegs opgevaren, de Oostbaai verkend, de Etna-baai nader onderzocht en van daar een tocht landwaarts in gemaakt. Onwil der koelies, ziekte, enz. deden den tocht staken.

Na afloop dezer expeditie verkenden de Assistent-Resident Kroesen en de Heer Posthumus Meyer in de eerste helft 1905 de Digoel.

In 1906 trad de Heer R. L. A. Hellwig op als zelfstandig-assistent voor Zuid- Nieuw-Guinea. Van stonde aan teekent zich een andere koers. Het *zelve* verkennen van zijn gewest, wordt door hem op den voorgrond gesteld.

Augustus 1906 wordt van uit Merauke een landtocht gemaakt naar den bovenloop van de Koembe, de volgende maand een naar de Britsche grens. In October worden de Oostbaai en de daarin uitmondende Noord-rivier en Zuid- Oetoemboewerivier verkend, het bestaan der Noord-Westrivier geconstateerd.

In April van het volgende jaar werden de Mimika, de Noordwest en de Vetbuik- of Hellwig rivier verkend.

Wachtende op de Lorentz-expeditie, die medio 1907 het gebied der Oetoemboewe-rivieren zou verkennen, werden in Mei de Kasteel- en Torpedo-rivieren nader verkend.

Medio 1906 deed kapitein Colijn eene reis langs de kust van Nieuw-Guinea Ook de Mambèramo-rivier werd opgevaren, doch

PERPUSTAKAAN NASIONAL

niet veel verder dan de Havik in 1884. Het gevolg der reizen van den Heer Colijn en diens besprekingen met de bestuurshoofden, had tengevolge dat besloten werd tot een *stelselmatige* exploratie van Nieuw-Guinea.

II. Het Exploratie- detachement.

Waar onze Duitsche en Britsche naburen reeds over veel gegevens betreffende het binnenland beschikten, tastten wij omtrent het *binnenland* van *ons* deel van Nieuw-Guinea nog vrij wel in het duister.

Wetenschappelijke expeditiën, uitgerust door op elkanders succes naijverige genootschappen, zouden ons niet veel verder brengen. Uit gebrek aan gegevens toch bleven deze expedities „a leap in the dark", uit gebrek aan finantieële draagkracht kon niet voldoende *doorgezet* worden. Men kreeg gegevens omtrent *lijnen*, niet omtrent *vlakken*, *gebieden*.

De rivierverkenningen deden van het land niet veel meer kennen, dan hetgeen van de brug van den stoomer of van uit de stoomsloep kon worden waargenomen. Boomsluiers sloten het binnenland af.

Overigens bepaalde onze kennis zich vrijwel tot de kust.

Hieraan *moest* een eind komen.

De vraag moest *afdoende* beantwoord worden of in de toekomst van Nieuw- Guinea iets te maken of iets te verwachten was:

Bij Gouv: Besl. dd. 9 Juni 1907, No. 1, „veel spoed," werd een exploratie- detachement ter beschikking van den zelfstandigen Assistent Resident van Zuid- Nieuw- Guinea gesteld „ten einde *naar diens inzichten* op *stelselmatige* wijze werkzaam te zijn tot exploratie van het tot dit gewest behoorende gebied." hetgeen later aangevuld werd met „en voor zooveel noodig aldaar het gezag te handhaven."

Het detachement zou bestaan uit: 2 subalterne officieren, die de krijgskundige studiën aan de Hoogere krijgsschool hebben gevolgd, en 80 minderen der infanterie, waaronder eenig Europeesch kader, welk personeel zal worden beschouwd als maréchaussée.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

(Deze gunstige bepaling werd later *ook* van toepassing verklaard op de aan het detachement toegevoegde mindere militairen van den *geneeskundigen* dienst en militaire *schrijvers*, waarbij *Europeanen* **gelijkgesteld** werden met *Amboineezen*.)

Verder werden aan het detachement toegevoegd: 1 subalterm Officier van Gezondheid, het noodige administratief en hospitaalpersoneel; benevens 80 dwangarbeiders en 4 mandoers en, zoo mogelijk, een geoloog en 2 Inlandsche verkenners.

Later nog 2 mantries van 's Lands Plantentuin en van het Zoölogisch Museum te *Buitenzorg* voor het verzamelen van planten en dieren.

Op de plaats zelve, de omstandigheden beoordeelende, werd nog uitbreiding van het personeel noodig geacht, n. l.

1e toevoeging van een nauticus voor het *toezicht* op de nautische middelen, het verrichten van hijdrografische opnamen en astronomische plaatsbepalingen, en

2e van een *practisch* natuuronderzoeker, die op gezicht nuttige houtsoorten in het woud kon onderscheiden, de aanwezigheid van boschproducten, hunne geschiktheid tot aanwending, handelswaarde, enz. kon beoordeelen.

Na afloop der wetenschappelijke expeditie Lorentz werden het bivakschip „Zwaluw" en twee bemande stoomsloepen ter beschikking van den *Commandant* van het explorâtie detachement gesteld, terwijl *prauwen* konden worden *aangekocht;* **geschikte** *bemanningen* voor die prauwen konden worden *ingehuurd.*

Bij schrijven van den 1en Gouv. Secr. dd. 9 Juni 1907. No. 1544, zeer veel spoed, werd de finantieele positie der officieren deelnemers geregeld en werd bepaald, dat zij eene tegemoetkoming voor uitrusting en *doorloopend* excursiegelden zouden genieten, benevens boven hunne militaire inkomsten eene toelage van *f* 100 's maands.

Een en ander om te bereiken, dat „meerdere geschikte offi»cieren voor eene plaatsing bij het exploratie detachement in »aanmerking wenschen te komen en zoo beschikking wordt »verkregen over personen, die vrijwillig deze moeilijken explorers-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

»arbeid en het daaraan verbonden leven van zware vermoeie-
»nissen en langdurige ontberingen op zich nemen en hun taak
»met bijzondere toewijding opgewekt blijven vervullen."

Verder behoorden aan den Commandant van het exploratie-detachement de instrumenten en verdere benoodigdheden te worden verstrekt, welke de explorers voor de vervulling hunner taak behoeven en dat *hetgeen hiertoe door dien Commandant wordt noodig geoordeeld*, maar niet in 's Lands voorraad aanwezig is, zoo spoedig mogelijk zal worden *aangekocht* of *aangemaakt*, zoomede, dat hem, tegen behoorlijke verantwoording, *de beschikking worde gegeven over fondsen* ter bestrijding van *die* aan de voorbereiding der exploratie-expeditie verbonden uitgaven, welke hij *zelf* meent te moeten doen.

III. De Opdracht.

Uit het Gouv. besluit blijkt reeds de opdracht in algemeenen zin, n. l. *op stelselmatige wijze exploreeren.*

Het doel, dat met de exploratie werd beoogd, werd den zelfstandigen Assistent-Resident van Zuid-Nieuw-Guinea nader omschreven als volgt:

»In de eerste plaats moet worden getracht eene kaart van
»het land zamen te stellen, geen topografische kaart, doch een
»goede *atlas*-kaart. Verder worde er naar gestreefd een over-
»zicht te verkrijgen van land en volk d. w. z. van bodem-
»gesteldheid, producten, verdeeling der bevolking, enz."

»Voorts zal onderzoek behooren te worden gedaan naar de
»bevaarbaarheid der rivieren, zullen dus eenvoudige loodingen
»moeten plaats hebben."

De duur der exploratie werd geraamd op *ruim* 2 jaren.

Gaat men nu na, dat in *dat* tijdsbestek een gebied van 180.000 K. M². moest worden verkend en geexploreerd, dan volgt hieruit, dat, zonder in details te vervallen, vlug, maar toch zoo nauwkeurig mogelijk gewerkt, en schrijf en administratief werk tot een *minimum* beperkt *moest* worden. Alleen door krach-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

tig door te zetten en bezwaren te overwinnen *kan* het gewenschte resultaat bereikt worden.

Alle noodig geachte hulpmiddelen — dooden en levende — behoorden in *goeden* staat en in *vereischte hoeveelheid* aanwezig te zijn. Wordt uit zuinigheid, of om welke reden ook, daarin *te kort* geschoten, daaraan afbreuk gedaan, dan is het *onvermijdelijk* gevolg een *noodeloos* rekken der exploratie, een de zaak *duur* maken.

Wat de verlangde cartografische resultaten betreft, werden den detachements-commandant *verschillende* opdrachten verstrekt.

1e die voorkomende in het schrijven van den 1en Gouvernements-Secretaris, naar aanleiding waarvan in de Instructie van den Detachements-Commandant werd gesteld:

„De aardrijkskundige resultaten der exploiratie behooren o. m. „te worden neergelegd in een *overzichtskaart* op de schaal „van 1: 1.000.000"

Verder achtte de Assistent-Resident het gewenscht, het gebied aan de Zuidkust, tusschen Bensbach-rivier en Prinses Mariannestraat, meer in details te verkennen en daarvan een *scheiskaart* op eene schaal van 1: 100.000 te vervaardigen, terwijl door den Chef van den Topografischen dienst den Detachements-Commandant werd opgedragen, naar aanleiding van de voor Nieuw-Guinea aangenomen bladindeeling van 1° in het vierkant op eene schaal van 1: 250.000, daarmede bij de verdere carteering rekening te houden, terwijl de punten waar astronomische plaatsbepalingen hadden plaats gehad in het terrein vastgelegd moesten worden.

Ten slotte moest nog een afstandswijzer worden saamgesteld.

Zoo goed mogelijk werd aan al deze uiteenloopende opdrachten voldaan.

Echter ten koste van tijd!

IV. De uitrusting.

Den 1en Mei 1907 werd den Commandant van het uit te zenden exploratie-detachement inzage verleend van de de uitzending betreffende stukken.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Er was daarin sprake van de verplaatsing van den bestuurszetel van Zuid Nieuw-Guinea van Merauke naar Dobo. In de politieke verslagen van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur werd de aandacht gevestigd op de Mimika als uitganspunt voor exploratietochten. In dat geval zou Dobo de aangewezen plaats zijn voor het vestigen van een operatie-basis.

Gelegenheid om nadere inlichtingen te vragen was er niet, immers er moest op gerekend worden eind Mei te kunnen vertrekken.

Een geoloog was nog niet gevonden.

Met allerlei te verwachten omstandigheden moest dus bij de voorbereidingen en uitrusting rekening worden gehouden.

De officieren stelden zich zooveel mogelijk op de hoogte van terrein-formatie, het bemonsteren van een terrein, oefenden zich in het nemen van zons- en sterhoogten, ten einde die gegevens practisch te kunnen verstrekken, de berekeningen aan deskundigen overlatende.

De officier van gezondheid bereidde zich te Buitenzorg op zijn taak als botanicus voor.

Met de verschillende departementen werden besprekingen gehouden, doch — enkele uitzonderingen daargelaten, — actie kwam er eerst, toen het Gouv. Besluit van 9 Juni 1907 den 12^{en} d. a. v. bekend werd en als datum van vertrek van Soerabaja, de 24^{e} Juni werd vastgesteld.

Met veel ijver en koortsachtigen haast werd nu aan het werk getogen; daar echter te voren alles besproken en geregeld was en slechts op detailpunten nadere voorziening noodig bleek, was alles op tijd gereed.

Van het Departement van Marine werden zee- en rivierkaarten, chronometers, observatie horloges, barometers, sextanten, sloepkompassen, handlooden, enz enz. en de noodige zeevaartkundige werken en tafels verkregen, de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij sprong bij met instrumenten en boekwerken, de Topografische dienst verstrekte alles wat voor de carteering noodig was, theodoliet-boussoles, Smalkalder-boussoles en Patent

PERPUSTAKAAN NASIONAL

niveaux, hoogte meters, zakkompassen, kijkers, pedometers, enz., bovendien een foto-toestel.

De Genie zorgde voor imitatieleer voor tijdelijke bivaks voor 4 officieren, 80 minderen en 80 dwangarbeiders, 30 M¹ Chinesche barak, 2 lichte tenten, prikkeldraad, spring-gelatine met toebehooren, gereedschappen, touwwerk, katrollen, spijkers, soldeersel, enz., enz.

De artillerie verstrekte munitie en vuurpijlen, deze laatsten als weermiddel in vaartuigen, tegen opdringerige inboorlingen.

Eerst zouden ook jachtgeweren — cantine-model — worden meegenomen, doch later werd besloten gewone dubbelloops jachtgeweren, kal. 16, aan te koopen.

Aan de mindere militairen werd een velduitrusting verstrekt en aan allen, ook den dwangarbeiders, een klamboe, stuk imitatie leer en kookpannetje. Meegevoerd werden muskietensluiers en handschoenen voor de schildwachten; voor het verblijf in hoogere regionen, wollen dekens, warme kleeding en sandalen voor de dwangarbeiders.

Verder vivres voor *vier* maanden.

Voor ieder der explorers werd meegevoerd — om op de operatie basis een eenigszins behoorlijk „heim" te kunnen hebben om wat te bekomen — een inrichting voor een kamer als te Batoe-Djadjar en Babakan, bij de practische oefeningen gebruikelijk.

Voor de „mess" werd servies voor 8 personen en tafelgoed meegenomen, als aan boord van H. M. schepen.

Ieder explorer had 2 stukken imitatie leer, lang 2, 5 M., met zeilkousjes en koorden; een veldbed met klamboe; één olieblik van de marine met flink overschuivend deksel, op tochten dienstdoende als veldkoffer, tafel, stoel, enz.

Een veldkeuken voor 2 personen, als bij Onderlinge Hulp verkrijgbaar, bleek met toevoeging van een paar pannetjes, bekers, borden, enz. voldoende voor 3 à 4 personen en voldeed goed.

Ten einde op de hier en daar op te richten tijdelijke bivaks — als punten van uitgang voor den exploiratie-ar-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

beid — den lieden eenige geriefelijkheid en verpoozing te doen vinden, afwisseling te kunnen brengen in de magazijns-voeding, werden maatregelen getroffen. In verband met het daarvoor toegestane *onbeperkte* krediet, werden aankoopen gedaan.

Zoo de noodige foto-toestellen en fotografische benoodigdheden.

Eenvoudige lectuur — ook de firme Visser en Co. gaf een kist boeken — allerlei gezelschapsspelen, een gramofoon, jachtgeweren, vischgerei, zooals trek- en werpnetten, vischlijnen en haken, ruilartikelen, o. a. kralen, bijlen, parangs, messen, werden aangeschaft.

Verscheiden firma's — daartoe aangezocht — zonden allerlei, wat van de uitstaltafels werd opgeruimd, om als ruilmiddel en als geschenken voor de bevolking te dienen.

Verder werd meegenomen een groote voorraad kinine-tabletten, prophylactisch tegen koorts, en katjang idjoe, tegen berri-berri. Ziedaar in groote trekken de uitrusting, waarmee den 24^{en} Juni 1907 van Soerabaja naar Nieuw-Guinea werd koers gezet.

V. Verpleging.

Op advies van den Chef van het Wapen der Infanterie werd het detachement, uit inlandsche militairen bestaande, voor wat deze minderen betrof, vergezeld door vrouwen en kinderen. Bekend was, dat in Nieuw-Guinea *aan de Zuid-kust*, sago, klappers, pisang, papaja en aardvruchten door de bevolking werd aangeplant, dat in het binnenland en aan de rivieren die sago slechts hier en daar voorkwam, klapperboomen dáár niet dan in beperkte hoeveelheid werden aangetroffen. Verder dat in de kampongs geen eetbare zoogdieren dan varkens, en deze slechts in geringe getale, gevonden werden.

In het wild komen varkens en kangoeroe's voor, in het woud gevogelte, waaronder casuarissen en kroonduiven, in zee en rivieren, visschen en schaaldieren.

De Papoea zelve is echter een groot jager; wild en gevogelte waren dus eveneens *schaars*.

Wáár de operatie- basis gevestigd zou worden, te Toeal, Dobo

PERPUSTAKAAN NASIONAL

of Merauke, was onbekend; volkomen vrijheid was hier gelaten; waar de exploratietochten zouden beginnen, lag eveneens in 't duister.

Het dekkings-detachement van de expeditie-Lorentz was aangewezen uitsluitend op magazijns-verpleging. Hierop werd voor het exploratie-detachement óók gerekend en in verband hiermede een vivres indeminiteit vastgesteld, waartegen een behoorlijk ration uit het magazijn gekocht kon worden.

De vivres werden verpakt in toegesoldeerde blikken.

Niettegenstaande die voorzorg bleek dikwerf de inhoud of een gedeelte daarvan door binnengedrongen water beschadigd of bedorven. Bij het scheeps-, sloeps-, en canotransport leden de blikken zeer, dreven soms door overslaande golven en regen in het water. Bij het dagen lang onder onophoudelijken regen rondzwalken, bij het doorwaden van rivieren en moerassen, bij bivakkeeren op den vochtigen, modderigen bodem, onder stortregen, werd aan de verpakking hooge eischen gesteld, waaraan deze niet steeds voldeed.

Aan te raden is dan ook voor eene blikverpakking — onder dergelijke omstandigheden — slechts *nieuwe* blikken te nemen en deze na vulling zorgvuldig, met groote overslagen, toe te soldeeren. Boven op het blik voorkomende handvatten te verwijderen, daar deze bij het tillen de blikken wel eens doen inscheuren of de bovennaden doen opengaan.

In den aanvang kwamen blikken voor, die gevuld ongeveer 20 KG. wogen. Dit is te zwaar. Het moeilijke terrein sluit het bezigen van tweemansvrachten uit. Eén ondeelbare last van 20 kg. is te onhandzaam, vermoeit den drager bij dagmarschen — van 10 à 12 uur en 25 à 30 KM. ver — te veel. Ook in bergterrein en moerassen zijn dergelijke lasten hinderlijk. Later werd dan ook het zwaarste blik 10 KG., waardoor de lasten naar gelang terrein, gezondheidstoestand des dragers, weersgesteldheid enz., op 20 of minder KG. gebracht konden worden. Wel werd de *ruimte* door de lasten ingenomen *grooter*, hetgeen zich, vooral bij cano-tochten, nadeelig deed gevoelen, doch dit was niet te vermijden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Te Soerabaja was de dengdeng gekruid en deze vleeschsoort, evenals de gedroogde visch, in klapperolie gebakken, zoodat ze desnoods zonder verdere bereiding, of anders na een lichte roostering bij het bivakvuur, te nuttigen was.

Noch te Toeal, noch te Dobo, was de Assistent-Resident. Dáár passeerende werden echter verkenningen verricht met het oog op een eventueel er te vestigen operatie-basis, om gegevens te hebben wat drinkwater, plaatsruimte en beschikbare materialen betreft.

Te Merauke aangekomen, bleek dat *dit* de operatie-basis zou zijn. De troep werd zeer goed ondergebracht in het oude kampement, officieren en deelnemers in de vroegere officiers-woningen gelogeerd.

Hier kwam het medegenomen meubilair dadelijk van pas. Te Merauke zelve is slechts zelden vendutie en zelfs dan nog geen meubilair voor 6 personen te verkrijgen!

Van uit den tijd der legering onzer troepen aldaar gingen verhalen van overvloed aan vruchten, visch, gevogelte, varkens, enz. die daar door de inboorlingen aangebracht zouden worden.

Bij *onze* komst bleek de toestand veranderd. De „ijzerhonger" bij de inboorlingen was *bevredigd*, luiheid, gemakzucht en hun onbegrensd egoïsme hadden de overhand gekregen, zoodat ter plaatse bijna *niets* te verkrijgen was, en wat werd aangevoerd van *inferieure* kwaliteit was.

Kostte in den aanvang één pisang 5 cents, één ei 10 cents, één kip of eend *f* 2.—, later liepen die prijzen op tot 10, 15 cents en *f* 3.—

Onder dergelijke omstandigheden bij het ondernemen van exploratie-tochten, vrouwen en kinderen op het volgens Tarief 20, Afd. D, voorgeschreven ration rijst en zout achter te laten, ging niet. Met het oog op de zeer geringe Europeesche bevolking was „bijverdienste" uitgesloten. Wilde de toestand, waarin vrouwen en kinderen achterbleven, geen deprimeerenden invloed op den uitgerukten man en vader uitoefenen, hierdoor de actie geschaad, het verkrijgen van resultaten in gevaar gebracht wor-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

den, dan was voorziening noodig en moesten ook vrouwen en kinderen zich, zoonoodig door uitsluitenden aankoop uit het magazijn, *kunnen* voeden. Rijst en zout werden daarom ingetrokken en *ook aan vrouwen en kinderen* eene indemmiteit voor vivres toegekend.

Op verzoek der betrokkenen werd te Merauke geen menage gevoerd, wel geschiedde dit in de bivaks te Okaba, te Sanggasé en op het bivakschip. Het eten dáár, evenals te Merauke, was ruim voldoende.

Te Okaba en Sanggasé werd dagelijks met treknetten in zee gevischt, waarbij de bevolking hielp, tegen belooning met een deel der vangst. De minder gewilde vischsoorten en het overschot werd daar met graagte ingeruild tegen klappers, sago, lombok-rawit, aard- en andere vruchten. Tevens geraakten bezetting en bevolking hierdoor met elkaar vertrouwd.

Te Merauke werd 's morgens katjang hidjoe met Javaansche suiker — voor *het geheel*, ook vrouwen en kinderen, bereid — verstrekt, hetzelfde ook, voor zooveel mogelijk, in de tijdelijke bivaks en op het bivakschip.

Wild, kangoeroes's, varkens, gevogelte werd slechts zelden buit gemaakt, doch dan met graagte geruttigd.

Op het bivakschip was men bijna uitsluitend op verpleging uit het magazijn aangewezen, daar bijna geen visch gevangen, geen wild geschoten werd.

Dáár werd dan ook, ter afwisseling in het menu, zalm, sardines en vruchten op water verstrekt, werden door de Merauke-compagnie allerlei kleine benoodigdheden en versnaperingen, tegen Merauke-prijzen, verkrijgbaar gesteld.

Uitgezonderd de enkele malen, waar door omstandigheden de troep op rantsoen gesteld moest worden, dan wel geen eten bekwam, of dat door gebrek aan water in het binnenland,— waar buiten de nederzettingen geen klappers voorkomen, waar deze wel zijn, zijn ook putten — noch gedronken, noch gekookt kon worden, kan de voeding over het algemeen *goed* genoemd worden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

VI. Werkplan.

Gedurende den Westmoesson is het gebied ten Zuiden van de Digoel vrij wel onbegaanbaar. De moerassen staan vol water, de rivieren zijn buiten haar oevers getreden. De inboorlingen houden zich niet meer in het terrein op, doch huizen in hun hooger gelegen, vaste strand- en stamkampongs.

De gunstigste tijd om *dit* terrein te verkennen is gedurende het midden van den Oostmoesson, wanneer het terrein wat droger geworden is, putten en moerassen *nog* voldoende water hebben. Eind Oost-moesson heerscht gewoonlijk watergebrek en mijdt de inboorling dan ook de groote vlakten of voert water mee.

In het riviergebied schijnt de moesson juist omgekeerd te heerschen, tenminste in den West-moesson *minder* regenval plaats te hebben. In de buurt van het gebergte regent het schier dagelijks.

In verband met een en ander werd daarom besloten, den Westmoesson te bezigen tot het verkennen van de riviergebieden ten N. van de Digoel, in den Oost-moesson landtochten te maken.

Wanneer voldoende gegevens omtrent het Centraal-gebergte verzameld zouden zijn, bekend zou zijn, *welke* rivieren als de *beste* toegangs- of naderingswegen tot het gebergte moesten worden beschouwd, zou als slot, als apotheose, eene nadere verkenning van dat gebergte plaats hebben.

VII. Exploratie-werkzaamheden. Moeilijkheden.

Ten einde bij de Javaansche soldaten op de tochten een paniek, als te Fak-Fak voorgekomen, te *voorkomen*, hen aan de zoo vreemde en eigenaardige bevolking, deze laatste aan hen, te doen wennen, ze vertrouwd te maken met de eigendommelijke terreinmoeilijkheden van Nieuw-Guinea, werden in den eersten tijd, slechts korte tochten in den omtrek van Merauke — in binnenland en aan de kust — gemaakt. Vooral op den veiligheidsdienst, *stipt* doch mechanisch, haast automatisch ge-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

schiedende, werd de aandacht gevestigd. Hierdoor konden de explorers zich later *geheel* aan *hun* werkzaamheden wijden. Waar zich ook bevindend, wat ook doende, zij werden bewaakt, waren *veilig*. Bij rusten steeds een kring van schildwachten, front naar buiten, met volle aandacht naar *die* zijde. Op marsch steeds opsluiten, zorgen voor den trein. In bivaks, steeds een pagger, lantaarns op de hoeken, geen verlaten van het bivak.

Telkenmale bleek bij aankomst van nieuwelingen, hoezeer dergelijke opleiding noodzakelijk was.

De Brigade-Commandanten werden voor opleiding, oefening en het in orde *zijn* hunner brigades *verantwoordelijk* en *aansprakelijk* gesteld. Hen werd daarbij zooveel mogelijk de *vrije* hand gelaten. Een heilzame naijver ontwikkelde zich hierdoor, de Brigade-Commandant leerde zijn brigade door en door kennen, de Patrouille-Commandanten konden op de brigades *rekenen*, behoefden zich niet met de détails van den veiligheids- en bivakdienst te bemoeien; zij konden hun aanteekeningen, enz. maken, alles ging zooals het behoorde, *ieder kende* z'n taak.

De brigades werden onderverdeeld in *halve* brigades als *zelfstandige* onderdeelen, de ééne helft met den Brigade-Commandant, de andere met den inlandschen sergeant en korporaal. (1)

Bij iedere halve-brigade had de Commandant een zakkompas (2) en fluitje, en waren aanwezig 1 touw van 20 M. (2) en twee kleine handbijlen (2) (aan de achterzijde met hamer en klauw voor het uittrekken van spijkers). Touw- en bijldragers droegen *geen* klewang. De bijl werd in een leeren schoen aan den gordel gedragen.

Verder werd een bezoek gebracht aan de Expeditie—Lorentz te Alkmaar, aan den bovenstroom der Noordrivier, waar voor het eerst kennis gemaakt met de vele, *zware* en *eigenaardige* moeilijkheden, die ondervonden worden bij het *op*- en *af* varen, of liever *opwerken* en *afvliegen*, van dergelijke bergrivieren en de *vele* gevaren daaraan verbonden.

---

(1) Thans niet meer geoorloofd.
Vide Leidraad Velddienst.

(2) Aangekocht.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Zonder een dergelijken tocht gemaakt te hebben, de bezwaren daaraan verbonden niet kennende, niet beschikkende over met die gevaren vertrouwd personeel, zou men het niet mogelijk achten die rivieren op te komen, ze *onbevaarbaar* verklaren. Men ziet niet op de rivier neer; men ziet er tegen op!

Zonder dergelijk deskundig personeel, zonder de zich daartoe eigenende, lange, ondiepe, betrekkelijk breede cano's, bovenrivieren te *willen* verkennen, leidt tot geen bevredigende resultaten, geeft aanleiding tot ongelukken! Onze inlandsche soldaten, onze dwangarbeiders, grootendeels wong tani, zelfs zeelui en visschers, kunnen hier niet helpen als bemanning dier cano's, leveren geen surrogaat.

Na dus eerst *eenige ervaring* op het gebied van land- en watertochten te hebben opgedaan, kon worden overgegaan tot exploratie-tochten, zoodanig ingedeeld en uitgerust, dat zij het grootst *mogelijke* resultaat konden opleveren.

Bij de komst van het exploratie-detachement op de kust, waren, behalve de politie-soldaten op Merauke, politie-posten gevestigd nabij den mond van de Merauke-rivier, te Oeroemerike, en aan de kust te Okaba. De bevolking dier streken had zich aan kliproof en moord op handelaren schuldig gemaakt en was bij vestiging der posten uitgeweken.

De krachtige, turbulente stammen op de kust tusschen Okaba en Sanggasé moesten eerst tot inkeer en rust gebracht worden, wilde de exploratie verder *vreedzaam* en *ongestoord kunnen* geschieden. De militaire actie, die daarvoor plaats had, gaan we stilzwijgend voorbij. Genoeg, dat binnen 2 maanden de rust *volkomen* hersteld en de bevolking in de kampongs teruggekeerd was, *onvoorwaardelijke* onderwerping aanbiedende. Nog 3 maanden bleef daarna te Okaba en te Sanggasé door brigades een bivak betrokken, daarna kon met het bezetten van de politiepost Okaba, en het daar plaatsen van een vertrouwd Chinees, als bestuurs-hoofd der handelaren aan de kust, volstaan worden, te meer daar door een zeiljacht *geregelde* communicatie tusschen de kust en Merauke tot stand gekomen was.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

a. Landtochten.

Hiertoe werden op de kust en aan de Bianrivier, te Okaba Sam-Sanggasé, Gélieb en Kabtèl, *tijdelijke* bivaks, als operatiebasis, betrokken.

Kon voor den opvoer van vivres, enz. enz. naar die bivaks beschikt worden over te Merauké ingehuurde zeilvaartuigen van handelaren, met Maleische bemannning, voor het verplaatsen der bivaks was men aangewezen op den *eenigen* Gouvernementsstoomer, »de Valk", welk vaartuig *tevens* de verbinding moest onderhouden tusschen Merauké en de Expeditie-Lorentz op de Noord-Oetoemboewé rivier.

Aangezien dit *ééne* vaartuig niet aan *beide* eischen *kon* voldoen, moest dàn weer de Expeditie Lorentz, dàn weer het exploratiedetachement wachten, hetgeen op *beider* werkzaamheden een nadeelingen invloed uitoefende, bij *beiden* kostbaren tijd te loor deed gaan.

Bij aankomst in de streek waar een tijdelijk bivak als uitgangspunt voor de exploratie-tochten zal worden betrokken, kan de exploratie niet dadelijk beginnen, doch moet eerst door de tolken aanraking gezocht worden met de bevolking, haar *vrees* moet overwonnen, haar *vertrouwen* ingeboezemd worden. Eerst *daarna* verkrijgt men waardevolle inlichtingen, kan men lieden vinden, genegen als gidsen mee te gaan.

Hiervoor behoort men te kunnen beschikken over goede, betrouwbare, eenigszins ontwikkelde tolken, die de *bedoeling begrijpen.*

Dergelijke personen zijn dun gezaaid.

Geld doet echter in dezen veel. Voor goed geld, goede stof, ook op het gebied van tolken!

Bij aankomst — wáár ook ter kust — was de bevolking geneigd te vluchten. Eerst als zij zag, dat er niets gebeurde, zij niet gemolesteerd doch met rust gelaten werd, vrouwen en maagden ongemoeid gelaten werden, men kalm zijn gang ging, als 't ware zonder notitie van hen te nemen, kwam zij er toe, door nieuwsgierigheid gedreven, zich met ons in te laten.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Heeft men eenmaal gidsen uit de streek zelve, die dan ook elders bij de naaste buren bekend zijn, dan gaat het verkrijgen van aanraking met andere stammen gemakkelijker.

Houdt men met deze eigenaardigheden *geen* rekening, dan krijgt men geen gidsen, weet weg noch steg, verneemt geen namen, verkrijgt geen inlichtingen omtrent zeden, levenswijze en gewoonten!

Strenge tucht onder den troep, doch voornamelijk onder de dwangarbeiders, scherpe, onverflauwde, doch geen onrust of vrees verwekkende, waakzaamheid moeten steeds gehandhaafd en in acht genomen worden.

Eén fout, één ongepaste vrijheid, één ruw optreden, van wien ook, verstoort de verkregen verstandhouding, wekt wantrouwen, dat nimmer weer *geheel* verloren gaat.

Ten einde bij landtochten zoo vlot en zoo ver mogelijk te kunnen doordringen, moet de trein, het onmisbare blok aan het been, zoo *klein mogelijk* zijn; hierom het aantal consumenten, die niet dragen, zoo klein mogelijk. Dekkingen, *minder* dan een *halve* groep, slechts in *uiterste* omstandigheden te nemen, de wachtdienst wordt anders te zwaar, verslapt daardoor en brengt het geheel in gevaar. Een *halve* groep was tegenover de primitief bewapende inboorlingen voldoende sterk, de goede bewapening verleent groot overwicht. (1).

Een *heele* brigade, vordert voor een 14 daagsche tocht te veel dragers. Het overwinnen van moeilijkheden duurt *langer*, de tocht zelve wordt er *korter* door.

Een „normale" exploratie-tocht werd ondernomen met:

1 commandant.
1 natuuronderzoeker.
1 geoloog of astronoom.

Totaal 3. explorers.

(1) Op den 24n Sept. hield een halve groep onder den Eur Sergt. Martin, A. S. N. 61932, van alle zijden door Papoea's omringd en bepijld, zich gedurende uren de lui van het lijf en kwam *zonder verliezen* in het bivak Sam Sanggasé terug. Voor dit feit werd bij eervol vermeld.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

1 inlandsch verkenner.
1 zieken verpleger.
4 bedienden (waaronder mandoer v/d. verkenner).
10 militairen.
waarvoor aan dwangarbeiders:
1 mandoer.
6 voor elken Europeeschen explorer 2.
1 voor keukengerei en ruilmiddelen.
1 voor instrumenten geoloog of astronoom.
1 voor meetinstrumenten.
1 voor medicijn- en verbandtasch.
1 voor lantaarns en petroleum.
1 voor imitatieleer en leege blikken (voor water,bereiden koffie en thee).
1 voor tandoe, zonder draagstok, en imitatieleer.

Totaal 30. consumenten.

Het ration was zoo klein mogelijk genomen en bedroeg 2 K. G. per explorer en 1 K. G. per mindere en dwangarbeider. (1)

Vóór den afmarsch werd aan ieder mindere, bediende en dwangarbeider 3 dagen vivres uitgereikt, zoodat eerst op den

(1) Menu der *explorers* was:
's morgens, en 's middags in de rust: rijst met sambal, gebakken spek, dengdeng en gedroogde visch; 's avonds: soepconserve, *versche* aardappelen, groente en vleesch uit blik, vruchten op water; of een nood-ration.
Drank: koffie en thee.
Ration *minderen*;

Rijst	0,70 k. G.
Dengdeng *of* gedroogde visch	0,10 »
Gebr. gehakt *of* gec. vleesch	0,10, »
Thee	0,01 »
Koffie	0,02 »
Javaansche suiker	0,025 »
Zout	0,01 »
Kerrie of sambal	0,001 »
Totaal	0.996 K. G.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

avond van den 4n. dag uit den trein gefourageerd werd. Zoodoende kon 14 dagen worden uitgebleven.

Berekening van het aantal dwangarbeiders had plaats volgens de formule $X = \frac{an + b(n-3)}{20 - (n-3)}$ waarin a het gewicht der vivres voor explorers, b dat voor de consumenten, n het aantal dagen is.

Een percentage boven het totaal benoodigde gewicht werd *niet* meegenomen, om den trein niet te verzwaren. Er moest dus op, gerekend worden op, dat *alles goed* was. Vóór den afmarsch werd daarom blik voor blik nauwlettend nagegaan. Toch bleek later wel eens, dat water was binnengedrongen en een deel bedorven was, hetgeen leidde tot vermindering van rantsoen.

Veel nut werd ondervonden van de meegevoerde rollen imitatieleer van het bivak materieel, voorzien van zeilkousjes. Ieder stuk lang 13 M. Twee stukken, wat overelkaar gelegd, zijn voldoende breed voor dakbedekking van afdaken met 1 of 2 rijen stijlen, 4 stukken bleken voldoende voor 50 à 60 man.

Het door den man zelve meegevoerde imitatie-leer werd gebezigd om op te liggen.

In één uur tijds was het bivak gereed en ompaggerd, was het water voor de koffie kokende, brandden de vuurtjes voor het bereiden van het maal.

's Nachts lantaarns op hoeken en een in 't midden. Soms nog een bivakvuur.

Eigenaardige moeilijkheden *aan de kust* waren: het slechts in *enkele* putten aanwezig zijn van zoet water; het strandbosch (bakau²); de gecoupeerde dijkjes door de tuinen, met over de coupures, slechts smalle, gladde boomstammen of in het geheel geen overgang; de modderige riviermonden, slechts over te steken met cano's, gekoppeld met picolans en brigadetouwen.

In het binnenland, weder de schaars voorkomende putten voor drink- en kookwater, waardoor dikwerf water moest worden meegevoerd, de uitgestrekte moerassen, de rivieren, het soms ondoordringbare oerwoud, het ontbreken van paden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

b. Riviertochten.

Na verkenning van de vaargeul, door de banken voor de monding, werd de rivier zoover mogelijk opgestoomd, (het bivakschip „Zwaluw" *was* reeds zoover mogelijk de Noord-rivier opgesleept).

Het schip vormde een drijvende operatiebasis van waaruit de rivieren verder met sloepen-flottieljes verkend werden. Nabij de ligplaats van het bivakschip werd op een hoog gedeelte van den oever een plek opengekapt en daar magazijntjes — voor brandbare stoffen en voor aan dek staande goederen, — en een keuken gebouwd, om aan boord meer ruimte te hebben en.... om de menschen van het schip bezigheid aan den wal te geven. Voor de verkenning van de Boelaka werd op zee vóór de monding een sloepen-flottielje gedebarkeerd.

Zoo'n flottielje bestaat uit een stoomsloep, een groote sloep, een jol, vlet en cano of voor de laatsten een paar cano's.

De rivier wordt opgestoomd, tot dat boomen en steenen in de rivier een verder varen met sloepen beletten; op deze hoogte zijn de oevers gewoonlijk reeds hooger en wordt een punt gezocht, geschikt voor tusschenbivak. Tusschen dit bivak en het schip onderhouden de stoomsloepen, met de sloepen op sleeper, de verbinding en voeren alles op en af, wat noodig is.

De stroom op de middenrivieren is sterk, 3 E. M. en meer. Slecht *krachtige* stoomsloepen kunnen er tegen op.

De bovenrivier wordt met cano's opgewerkt, eerst pagaaiende langs den oever in de binnenbochten, daarna, bij sterker worden van den stroom, boomende met dunne bamboe's met stalen punten of met dunne, lange stokken, 4 à 5 man staande op de voorplecht, 1 à 2 man achterin; wordt ook hier de stroom te sterk, dan worden de vaartuigen aan lijnen getrokken, waarbij de trekkers langs den rand van de zand-, grind- en steenbanken, of langs den oever loopen.

Herhaaldelijk klotst dan het water over de boorden der cano's of stroomt de regen neder, onophoudelijk wordt gehoosd, toch zit men steeds met de voeten in het water, ligt ook de lading voor een deel er in.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Ook dáárom, waterdichte, **soliede** verpakking in blik!

Globaal rekenende kan men aannemen, dat het met alle kracht opwerken der rivier 5 maal langer duurt dan het afvaren, waarbij men zich dan hoofdzakelijk door den stroom laat meevoeren en alleen stuur houdt!

Eindelijk is de rivier ook niet meer voor cano's bevaarbaar. Het eerste heuvelland is dan bereikt. Ook hier wordt weer een tusschenbivak betrokken, van waaruit de landtochten een aanvang nemen.

Deze geschieden als in de benedenstreken; alleen werd om het aantal koelies te beperken, per explorer slechts 1 dwangarbeider, op 2 explorers 1 bediende toegestaan. Het veldbed moest achtergelaten worden. Een ruwe baleh-baleh van takken diende 's nachts als nachtleger. De lasten der dwangarbeiders werden op 15 K. G. teruggebracht, terwijl — ook als elders — naarmate er dwangarbeiders vrij kwamen, de lasten over *allen* werden verdeeld. De cano's zorgen voor den op en afvoer tusschen 1e. en 2e. tusschenbivak.

Iedere cano kan ± 10 man met vivres voor 10 dagen bevatten, waarvan 5 man voor de navigatie rivieropwaarts; rivierafwaarts bleken 3 man voldoende.

Een eenvoudige berekening leert, dat, met het vorenstaande rekening houdende, het opwerken van rivieren tot het vereenigen van een voldoende macht op het uiterste rivierbivak, *a* voor het ondernemen van landtochten en *b* voor den opvoer langs de rivier, *veel* tijd kost, ongerekend de *voortdurende* inspanning, het waden door, het zitten in de cano's met de voeten in het kille water, de onophoudelijke regenbuien.

De moeilijkheden bij de rivierverkenningen zijn: het zoeken van de vaargeul, de modderbanken in den benedenloop; in den middenloop zandbanken en boomen onder water, in den bovenloop boomen en steenen *boven* en *onder* water, banken, schietstroomen, watervallen, versperringen der rivier, plotseling opkomende bandjirs.

Het voornemen was van de paden der inboorlingen gebruik

PERPUSTAKAAN NASIONAL

te maken voor verkenningen landwaarts in. Deze paden bleken beneden- en middenstrooms niet te bestaan, een enkel pad langs den oever uitgezonderd, daar de inboorling daar *alles* per cano doet; bovenstrooms waren het jachtpaden over de heuvels en bergruggen, dikwerf plotseling eindigende in een moeras of bij een ravijn.

Door het exploratie-detachement werd bij de rivier-verkenningen nabij de oostbaai *niet* bereikt, hetgeen verkregen had *kunnen* worden.

Eensdeels, omdat de Gouvernements-stoomer, die de verbinding tusschen bivakschip en Merauke onderhield, bij aankomst van de mailboot *iedere* maand te M. *terug* moest zijn om kolen uit die boot te laden, waardoor telkenmale verkenningen moesten *afgebroken*, dus later *opnieuw verricht moeten* worden, anderdeels omdat het ter beschikking gestelde materieel **onvoldoende** was.

Een der stoomsloepen had te weinig vermogen om den sterken stroom te kunnen overwinnen, zelfs *zonder* eenige sleep. De sloepen hadden te weinig laadvermogen, zoodat geen voldoende hoeveelheid kolen kon worden meegenomen. Slechts 3 cano's waren beschikbaar, oude, totaal versleten, zoo goed mogelijk opgelapte vaartuigjes, van de Lorentz-expeditie afkomstig.

Geoefend personeel om cano's *aan te maken* en *te bedienen* was *niet* aanwezig. Roeioefeningen op de Merauke-rivier hadden wel een deel der maréchaussée en dwangarbeiders in roeien getraind, ziekten veroorzaakten echter veel mutaties,.....en het opwerken van een bergrivier is *geheel* iets anders, dan een roeitocht op een benedenrivier, zelfs al gaat daar een sterken stroom.

Wil men met rivierverkenningen in den *kortsten* tijd het *grootste* resultaat hebben, het *goedkoopst* uit zijn, dan handele men als volgt.

Men late het bivakschip thuis. Dat kan zichzelve niet verplaatsen en moet verplaatst worden middels hulp van een stoomer. Hierdoor moet op dien stoomer *gewacht* worden en het afbrengen

PERPUSTAKAAN NASIONAL

gestaakt worden, als dat schip weer maar de operatie-basis *moet.*

Men neme dus als punt van uitgang, als bivakschip geen *dood,* doch een *levend* schip.

Een schip type „Valk" kan twee stoomsloepen, 2 groote, 2 kleine sloepen en 4 à 5 cano's meevoeren. Logies is er voor 6 explorers. In de salon en aan dek is gelegenheid tot werken. Militairen, dwangarbeiders en ander personeel logeeren droog, zelfs bij ruwe zee en stortregen, in het tusschendek. De groote ruimen schenken gelegenheid tot berging van voorraden en verzamelingen.

Zoo'n schip vare de rivier zoover mogelijk op, komt dáár voor anker. Van af het schip gaan 2 sloepenflottieljes uit, één voor het exploreeren van de *hoofd*rivier, één voor de *zij*rivieren, op de wijze als vooromschreven.

Is het werk klaar, dan wordt het anker gelicht en een *tweede* rivier onderhanden genomen.

Zóó wordt gedurende den daartoe gunstigen moesson aan één stuk *doorgewerkt.*

Een *andere,* desnoods minderwaardige stoomer, onderhoudt eenmaal 's maands de verbinding tusschen exploratie-schip en operatie-basis, — iedere enkele reis duurt 4 à 5 dagen — voert kolen, vivres en aflossingen op, zoekt desnoods het schip *elders,* wanneer uit afgesproken teekens blijkt, dat de *eerste* rivier verlaten werd en *andere* teekens den *nieuwen* mond teekenen.

Meerdere kosten zijn hier *niet* aan verbonden, integendeel, door den *korteren* duur der exploratie wordt *bezuinigd!*

Het komt er slechts op aan, gedurende den *geschikten* moesson, een schip *elders* vrij te maken. In den anderen moesson is die stoomer elders weer beschikbaar.

c. Overzicht van de exploratie-tochten.

I. Tusschen Prinses Marianne Straat en Bian-rivier.

(21 Aug. 1907 — 8 Januari 1908).

PERPUSTAKAAN NASIONAL

21 Aug. Embarkement te Merauke.
22 Aug. Debarkement te Okaba.
23 — 24 Aug. Patrouilles ter verkenning omtrek.
26 — 29 Aug. Eerste exploratie-tocht door terrein naar Sam Sanggasé.
31 Aug — 6 Sept. Verkenningspatrouilles van uit Okaba in W., N. en O. richting.
7 — 16 Sept. Tweede tocht naar Sanggasé en exploratie-tocht naar Toemidé.
20 — 30 Sept. Exploratie-tocht naar de Digoel.
17 Sept — 4 Oct. Verkenningspatrouilles door de kustlandschappen tusschen Séwa-en Sanggar-rivieren, en ageeren tegen Sanggasé.
4 — 9 Oct. Exploratie-tocht naar de Boelaka.
5 — 10 Oct. Id. naar Wambi.
5 — 7 Oct. Id. op de Séwa-rivier.
14 — 17 Oct. Politieke besprekingen te Sanggasé, onderwerping bevolking.

10 — 17 Oct. *Wachten* op *transport*schip.

17 — 18 Oct. Embarkement te Okaba.
19 Oct. Debarkement bij Gélieb.
21 — 23 Oct. Verkenningspatrouilles tusschen Wamal — en Boelaka-mond.
22 — 28 Oct. Exploratietocht naar de Moeli (Prinses Mariannestraat.)
23 — 28 Oct. Id. naar landschappen ten W. der Wamal en naar de Moeli.

28 Oct. — 4 Nov. Detachement op 1/3 rantsoen wegens *gebrek aan vivres.*

4 — 5 Nov. Exploratietocht langs het strand naar ingang Moeli.
7 — 13 Nov. Id. naar Galoem en Makkleeoe.
9 — 20 Nov. Id. naar de Moeli (Dajawal mond).

PERPUSTAKAAN NASIONAL

25 en 26 Nov. Embarkement voor Kabtèl aan de Bian-rivier.
28 Nov. Debarkement te Kabtèl.
29 Nov. — 13 Dec. Exploratie-tochten naar Bian-mond, Sanggasé, Toemidĕ en Eli-rivier.

1 — 8 Dec. Exploratie-tocht naar Jamboeikĕ.
11 Dec. Id. in N. O. richting.
16 — 22 Dec. Id. naar Toemidĕ.
18 — 19 Dec. Id. Boven-Bian met sloepenflottielje.
21 Dec. Embarkement eener sloepenflottielje a. b. S.S. „Flores".
22 — 23 Dec. Sloepenflottielje op de Eli.
23 Dec. Embarkement der flottielje voor de Boelaka.
24 Dec. — 1 Jan. Exploratie-tocht naar de Digoel.
25 Dec. Debarkement der sloepenflottielje naar den Boelaka-mond.
25 Dec. — 7 Jan. Sloepenflottielje op de Boelaka en zijrivieren.
3 Jan. Bivak Kabtèl opgeheven.
4 — 6 Jan. Exploratie-tocht langs kust van Bianmond naar Meraukĕ.
8 Jan. Embarkement sloepenflottielje voor de Boelaka en debarkement te Meraukĕ.

Behoudens het *wachten* op een transportship van 10 — 17 October en het staken der exploratietochten wegens *gebrek aan vivres* van 28 Oct. — 7 Nov., werd bij de landtochten *geregeld* doorgewerkt en tusschen de tochten niet meer rust genomen, dan noodig was voor het opstellen der rapporten en aanteekeningen, het inwinnen van inlichtingen en treffen van voorbereidingen voor een *nieuwen* tocht.

De gedwongen groote pauzen te Okaba en Gĕlieb kwamen den exploratie-arbeid zeer ten goede, omdat in dien tijd nauwere aanraking met de bevolking verkregen, waardevolle ethnografica en gegevens omtrent zeden en gewoonten verzameld konden worden, hetgeen *niet* in die mate kon geschieden tijdens het vluchtige doortrekken van of overnachten in kampongs.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Gedurende de exploratietochten werden *geen* rustdagen gehouden. De pauzen tusschen de tochten, omgeslagen over de marschdagen, geven 1 werkdag op 4 *marsch*dagen.

Bij de exploratie-tochten werd dagelijks gemarcheerd of gevaren van 7 v. m. tot 5 n. m. met een groote rust van 1 uur, omtrent den middag.

De afgelegde afstanden hielden verband met den toestand van het terrein of de in de rivieren voorkomende hindernissen. Te land wisselden de tochten af, tusschen een maximum van 52.5 K. M. en een minimum van 15 K. M. per dag. Gemiddeld werden te land 25 à 30 K. M. per dag gemaakt.

In het geheel werden te land 3076 K. M., te water 1069 K. M. afgelegd, totaal 4145 K. M., méér dan $^1/_{10}$ van den aardomtrek.

8 Jan. — 16 Maart. Rustpauze te Merauke. Verwerken der gegevens.

10 — 14 Jan. naar Okaba en Sanggasé tot opheffing der bivaks.

16 — 22 Jan. naar de „Zwaluw" op de Noordrivier. Inspectie en overname.

1 — 10 Maart. Exploratie-tocht van de Moeli en Bensbachkreek.

II. 17 Maart — 12 Juli Rivierverkenningen nabij de Oostbaai.

27 Maart — 11 Mei. Exploreeren van bovenloop Noord-rivier en gebergte.

31 Maart — 4 April. Verkenning Reiger-rivier.

6 — 8 April. Id. Dumas-rivier.

24 — 29 » Id. Zijrivieren A en B.

12 — 14 Mei. Pogingen tot stroomafwaarts brengen van het bivakschip „Zwaluw".

15 Mei — 26 Juni. Kampong- en zijrivier-verkenningen.

28 — 30 Mei, Verkenning monding Kasteel-rivier.

1 — 9 Juni. Id. Kasteel- en Bloemenrivier.

28 Juni. Overgang op de „Valk".

PERPUSTAKAAN NASIONAL

29 Juni. Voor anker in Noord- West-rivier.
30 Juni — 8 Juli. Verkenning bovenloop Noord-Westrivier.
30 Juni — 8 Juli. Kampong en rivierverkenningen.
9 Juli. Anker gelicht en naar Meraukĕ.
12 » Aankomst en debarkement te Meraukĕ.

Rivierverkenningen.

De prestaties hielden ten nauwste verband met de beschikbare hulpmiddelen. Waar deze *onvoldoende* waren was dit *ook* het geval met de bereikte resultaten.

Eerst in het laatst van Mei werd over een *drietal* Serawakkers beschikt, die één cano konden aanmaken.

Bij het verkennen van den bovenloop van de Noord- Westrivier — de laatste tocht — bleek *doorslaand*, dat *alleen* met *dergelijke* bemanningen voor de cano's *vlot* gewerkt *kan* worden.

Van den stoomer uit werkende, moest de verkenning van rivieren bij 50 à 60 M. breedte en 5 à 6 vaam diepte, soms nog vóór de grens voor de stoomsloepen bereikt was, *gestaakt* worden, omdat men *moest* terugkeeren, daar de stoomer *elders* moest zijn.

Ook ziekte-invloeden deden zich gelden.

Toch werd een beeld van het riviergebied en, door de *talrijke* en *vriendschappelijke* aanrakingen met de bevolking, *waardevolle* ethnografische en ethnologische gegevens verkregen.

d. Cartografie.

Hoofdopdracht was het verkrijgen van een *overzichtskaart*, een *goede* atlaskaart op een schaal van 1: 1.000.000. Op een dergelijke schaal vervallen zeer veel détails, wordt dra een *voldoende* graad van nauwkeurigheid bereikt.

Om toch een *vaste* basis te hebben, werden de metingen vastgelegd tusschen astronomisch bepaalde punten. Bij het bepalen dier punten, rekening houdende met de schaal, kan een fout van 1' of 2' worden toegestaan, daar dit op de kaart slechts 1,8 of 3,6 millimeter wordt.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Het bleek, dat theodoliet-boussoles c. a. niet te bezigen waren, omdat de instrumenten te *zwaar* zijn, te *veel* draag- en hulpkrachten vorderen, de metingen te *lang* duren en bij het opdragen op een kleine schaal de *détails toch* vervallen.

De opname geschiedde dan ook in den geest, als omschreven in de Terreinleer, hoofdstuk III, sub F, § 29, Vluchtige Terrein opneming.

Met het oog op een *vlot* verloop der metingen werd in de vlakte gewerkt met pedometer en zakkompas, op de rivieren en in heuvelland en gebergte met een zakkompas, voorzien van een vizierinrichting en hellingmeter, dáár de afstanden *geschat*. Dit instrumentje voldeed het best en werd „universaal-instrument voor vluchtige opnamen" genoemd. (1)

Voor peilingen in het gebergte werd gebruik gemaakt van de Smalkalder-boussole en het Patentniveau, gesteld op een eenvoudig — tot één stok saam te klappen- statief.

Bij landtochten werden meetboeken gebruikt. Bij rivierverkenningen, vooral in cano's, bleek dit bezwaarlijk en werd aangeteekend en geschetst in kleine octavo zakboekjes met gequadrilleerd papier en omslag van imitatieleer. Gewoonlijk werd geschetst op een schaal van 1:100.000, op de *bovenrivieren* waar de bochten te *klein* werden, of op plaatsen met veel détails op 1:50.000 of 1:25.000.

De hydrografische kaarten werden zoo nauwkeurig mogelijk vervaardigd op een schaal van ± 1:50.000.

Van 19 October 1907 tot 8 Januari 1908 werd een gebied van ± 18.000 k. m². *voldoende* verkend; van 19 Maart — 9 Juli 1908 een riviergebied ongeveer hetzelfde oppervlak *nader* verkend.

Door zich alleen tot de *hoofdzaken* te bepalen, met vermijding van de détails, die *toch* vervallen (een kampong kan slechts door een stip worden aangegeven) werden bij het opdragen der gegevens op eene schaal van 1:250.000 *voldoende* en zeer bevredigende resultaten bereikt.

---

(1) Te verkrijgen bij Gebr. Caminada, den Haag.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Het Land.

Als een schier onoverkoombare hindernis strekt, van af Kaap Valsch tot ver voorbij der Bensbach-rivier — onze Oostgrens — de lage vlakke kust zich uit, bij eb een kilometers ver, zacht in zee verloopende vlakte.

Slechts een viertal grootere rivieren, ettelijke kleinere en tal van kreekjes, als de afwateringen van de moerassen in het binnenland en van de strandbosschen aan de kust, loopen op dit kustgedeelte in zee uit.

Die grootere rivieren zijn van af den Prinses-Marianne Straat de Boelaka, Bian, 'Koembé en Merauké-rivieren Door deze stroomen, aan hun mond meer dan een kilometer breed, werden in het lage strand geulen uitgespoeld, doch vóór die geulen ontstonden banken, de in- en uitvaart bemoeielijkend.

De Boelaka-, Bian-, en Merauké rivier kunnen benedenstrooms door stoomers met 12 voet diepgang worden opgevaren, *midden*strooms zijn *die* rivieren — even als de kleineren *beneden*strooms met stoomsloepen te bevaren, *boven*strooms allen alleen met cano's.

Kleinere rivieren, waar inlandsche handelsvaartuigen kunnen binnenvallen, zijn de Wamal, Séwa, Koroï, Koembé, Sendaar en Wanmé. De Bensbach-rivier ligt slechts met de monding op ons gebied, overigens ligt de rivier, met haar *zij*rivieren, *geheel* op Britsch territoir.

Langs de kust verloopt een eenige meters hooge zandrug, oeverwalformatie, hier en daar afgebroken en vervangen door moerassen, met rizophoren begroeid, of door een steil kust gedeelte.

Achter den zandrug, lage, vruchtbare klei-vlakten, in den regentijd blank staande en moerassig, die vlakten gescheiden door in vroeger tijden door de zee opgeworpen zandruggen. Op de zandruggen klappercultuur, op de vlakten, de aanplantingen, der „tuinen", der inboorlingen, deze te bereiken langs tot boven peil opgeworpen dijkjes, aan weerszijden met slooten en met klappers beplant, doch vol coupures, als doorlaten.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Over die coupures smalle vonders van een enkelen boomstam, soms niets.

Achter de strandbosschen en tuinen is in het binnenland de oude kustlijn goed te onderkennen als een 2 à 4 M. hoogen rug, de rand van een schrale, ijlbegroeide vlakte. Soms strekt die vlakte zich tot aan de zee uit en valt daar steil, 2 à 4 M. hoog, op het strand af. Slechts op dergelijke plaatsen vindt men steenen op het strand en riffen tot ver in zee. Het eiland Habeeke of Vleermuis-eiland is vroeger verbonden geweest met het vaste land, talrijke riffen steken aan de kust nog in die richting uit.

Op de vlakte in het binnenland vindt men de grillig gevormde, karakteristieke termietenheuvels, gras, hooge pandanboomen, enkele loofboomen en de niboengpalm.

Golvend strekt zich deze ijlbegroeide vlakte uren ver uit met in de terreinplooien groote, uitgestrekte moerassen, met riet en biezen begroeid. Hier en daar een complex dicht, zwaar oerbosch, op lagere, drassige gedeelten, eucalyptusbosschen.

Het binnenland, tot aan de Digoel in het N., kan men naar het karakter in drie streng gescheiden zônes verdeelen.

1°. De landstreek achter de zandige oeverwallen en strandbosschen tot ongeveer 40 K. M. landwaarts in: vlak, zonder heuvels, zware klei, zeer moerassig.

2°. De golvende landstreek met enkele lage heuvels van grind en zand, waarin enkele losse rotsblokken. De bodem bestaat overigens uit klei. De hoogte der heuvels bedraagt tot 15 M., flauwe hellingen. Ze komen onsamenhangend en verspreid voor en zijn van elkander gescheiden door de rivieren en haar moerassen.

3°. Van 70 K. M. landwaarts in tot aan de *Digoelmoerassen*, die zich op 7 tot 10 K. M. ten Z. van den benedenloop van die rivier uitstrekken, is het terrein heuvelachtig met minder moerassen. De heuvels hangen—vooral in het N.—meer saam, bestaan uit leem, de hellingen bedragen tot 20°; aan de N. zijde, tegenover de Digoel, vallen zij steil af. De dalen zijn niet moerassig, doch door heldere beken ingesneden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

De hoogte der heuvels bedraagt 20 tot 30 M.; de algemeene richting van het heuvelland is Oost-West.

Blijkbaar heeft deze heuvelreeks de Digoel gedwongen haar N.—Z. loop te wijzigen.

De eilanden Komoran en Frederik Hendrik zijn laag en vlak, met vloed nog ver in 't land onderloopend. Aan de kust wederom zand en oeverwalformatie.

Ten N. van de Digoel tot aan de Oostbaai strekt zich een lage kust uit, waarop een vijftal groote, nog onbekende, rivieren monden. In dit gedeelte werd van uit zee nimmer eenig gebergte opgemerkt

Vermoed wordt dan ook, dat de streek tusschen Oost-baai en Digoel-rivier zal zijn een enorm waterland, gelijk aan het terrein tusschen Torpedo-rivier en Oostbaai, een land in wording, ontstaan door het afslibben van het Centraal-gebergte.

Al de verkende rivieren op dit kustgedeelte zijn in den benedenloop voor schepen met 12 voet diepgang bevaarbaar, in den middenloop voor sloepen van 4 voet, verderop echter alleen met canoo's, bediend door *geoefend* personeel. Hier krijgen de rivieren het karakter van bergrivieren, met steenen en boomstammen, stroomversnellingen, watervallen en plotseling opkomende bandjirs.

Eenig mooi is het er, maar ook gevaarlijk!

Aan den benedenloop der rivieren op vele plaatsen hetzelfde verschijnsel als op het Frederik Hendrik eiland, bij vloed loopt een groot deel van het terrein onder.

Schier het geheele terrein, tusschen de rivieren, is met zwaar bosch begroeid. Aan den oever bijna ondoordringbaar, wordt dieper in het woud slechts weinig hinder ondervonden van opslag en slingerplanten, de bodem is echter zeer drassig, soms moeras.

Aan den middenloop worden de oevers bij bandjirs *nog* geinundeerd, slechts *enkele* hooge plaatsen, die dan nog boven water blijven.

Voorbij de lijn Sabang komen de eerste heuvels voor, evenals

PERPUSTAKAAN NASIONAL

het gebergte en de heuvels ten Z. van de Digoel, in algemeen O.—W. richting verloopende. Tusschen de heuvelruggen weer moerassen, dit tot aan den voet van het voorgebergte.

Het gebergte zelve, een massief complex van in O.—W. richting verloopende ruggen. Deze ruggen doorsneden door steile, diepe kloven, waardoor het water zich met geweld een weg baant.

Het Hellwig-gebergte met zijn 3 evenwijdige kammen, sluit het achterland voor het gezicht af. Er *achter* ligt het Oranje-gebergte met de Wilhelmina-top, een Sneeuwtop!

Het gebergte zelve is een ruw, woest, zwaar begroeid kalk-gebergte, zeer verstoord! Uitgestrekte steenkoollagen komen er in voor.

De gesteldheid èn van gebergte, èn van bovenrivieren, maken afvoer bezwaarlijk, hierdoor eventueele exploitatie duur!

Evenwel, rijzen elders de kosten, dan komt *deze* voorraad voor ontginning in aanmerking. Er liggen millioenen in reserve!

IX. Het Volk.

a. In 't Algemeen.

In het door het exploratie-detachement verkende deel van Nieuw-Guinea kan de bevolking onderscheiden worden in 2 *groote* hoofdgroepen:

1e. de bewoners van de streek bezuiden de Digoel, weer te verdeelen in *kust*bewoners en die van het *binnen*land;

2e. de bewoners van het *rivier*gebied.

Op die der *tweede* groep zien de inboorlingen der *eerste* groep neer als op beesten. *Zij* vormen het doel hunner menschenjachten en sneltochten.

Het gebied van *beide* hoofdgroepen wordt bewoond door tal van *verschillende* stammen, waarvan die in elkaars onmiddellijke nabijheid gewoonlijk wel aan elkaar verwant zijn, doch welke *elk afzonderlijk*, op zich zelf, en in een *begrensd* gebied leven. De meeste stammen hebben een *eigen* dialect, dan wel een

PERPUSTAKAAN NASIONAL

geheel afzonderlijke taal. Aan één rivier verschilt b.v. de taal der inboorlingen aan den benedenloop met die van den midden-, deze weer met die van den bovenloop. De stammen staan dikwerf vijandig tegenover elkaar, of zijn *onderling* verdeeld door veeten.

Van daar dan ook, dat thans aan de bovenloop van de Merauké-rivier nog stammen wonen, die wel weten dat wij ons aan de monding gevestigd hebben, doch door vrees voor de benedenstrooms wonende stammen, belet worden dáár te komen.

Te Merauké komen dan ook *in hoofdzaak* slechts de inboorlingen van de stammen uit den *naasten* omtrek.

Vrees voor de sterke en wreede stammen van Sanggasé belette tot voor kort ook de bewoners van het Westelijk deel der kust naar Merauké te komen.

Het oprichten van een passar aldaar om het volk uit het *geheele* kustgebied aan te lokken en zoodoende een handelscentrum te doen ontstaan, was door een en ander een illusie. Voorloopig komen de stammen niet bij *ons*, *wij* moeten tot die stammen gaan.

Onder nagenoeg *alle* stammen ter *Zuid*kust heerscht nog volslagen anarchie, het begrip van stam-, kampong-, of familiehoofden is er *totaal* onbekend. Wel zijn er oudsten, semb-anim, doch deze bezitten niet de macht hun uitspraken en adviezen te doen opvolgen.

Ieder individu volgt zijn eigen lusten en begeerten, voor zoover die niet worden beinvloed door die van een sterkere. Al betoont het meerendeel der bevolking van een kampong zich goed gezind, zelfs vriendschappelijk, men staat toch bloot aan de kwaadwillige uitingen van den enkeling.

Hierdoor is het doen gelden van bestuursinvloed een uiterst moeilijke kwestie. Men heeft niemand aan wien men bevelen kan geven, niemand die verantwoordelijk gesteld kan worden voor het niet opvolgen van wetten, voorschriften, bepalingen of orders.

Het doen doordringen van het besef van *solidaire* aanspra-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

kelijkheid oder gemeenschap is de *eerste* stap om tot eene regeling dier gemeenschap te *kunnen* geraken. Dat dit niet op zachte wijze, zonder schokken of stooten kan geschieden, spreekt van zelf. Anarchie wordt niet met zachte maatregelen bedwongen. Dáár geldt het hard tegen hard.

Aanraking *moet* verkregen, de sluier *moet* opgelicht worden.

Voor wat de exploratie betreft aan de bevolking zelve of deze aanrakingen van vriendschappelijken, dan wel van anderen aard zullen zijn.

Tact onzerzijds staat hierbij op den voorgrond, een onverschrokken, welwillend tegemoet komen, een slechts in den *uitersten* nood, ter *zelfverdediging*, gebruik maken van de wapens. Moreel overwicht doet veelal méér, werkt gunstiger, wekt vertrouwen.

Nog moeilijker wordt de kwestie in het riviergebied.

Hier is de bevolking zeer ten achteren bij die aan de Zuid-Westkust. De nomadische levenswijze is de hoofdoorzaak van dezen achterlijken toestand en wordt geboren uit de bestendige onveiligheid, die weer *háár* oorzaak vindt in de overvallen der Papoea's onderling.

Hier het begrip solidariteit ingang te doen vinden, zal moeilijker gaan dan aan de kust, omdat men hier letterlijk *alle* houvast mist.

Eenmaal opgeschrikt, verdwijnt zoo'n stam in het uitgestrekte watergebied om niet weer te voorschijn te komen. Woud en water voorzien voldoende in zijn onderhoud.

b. kleeding, sieraden.

Bij de *eerste* groep der bevolking wordt veel gedaan aan opschik, vooral door jongelingen en maagden, jongere mannen en vrouwen.

De haartooi, het zich opschikken met bonte bladeren en bloemen, het beschilderen van het gelaat, besmeren van het lichaam, het dragen van neus-, oor-, arm-, borst- en halssieraden nemen een groote plaats in.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

In rouw wordt het haar afgeschoren, de sieraden en arm- en beenbanden afgelegd, het geheele lichaam dan met witte klei ingesmeerd.

Voor de vrouwen bestaat een soort tatouage, verkregen door insnijdingen, welke nerfvormige litteekens vormen, netsgewijze over het lichaam.

De kleeding zelve bestaat voor mannen en vrouwen uit min of meer breede banden van gevlochten rotan, gedragen om bovenarm en pols, beneden de knie en boven den enkel.

Overigens dragen de *mannen* een gordel, waaraan de penisdop of schelp, hieronder de penis opgetrokken, de *vrouwen*, soms reeds op jeugdigen leeftijd, een schaamgordel.

Soms wordt als mantel een soort cape, van biezen gevlochten, gedragen. Thans ook oude zakken, molton dekens, enz.

In het riviergebied wordt van den haartooi minder werk gemaakt, ook het besmeren van het lichaam is er niet zoo in zwang.

De meest uiteenloopende sieraden worden in den neus gedragen, in de ooren minder.

Om den hals eenvoudige snoeren, waarvan stukjes gespleten bamboe op de borst afhangen.

Mannen dragen alleen een smallen gordel, geen penisdop, vrouwen weer een schaamgordel, doch van geheel andere stof en vorm, als aan de kust. Aan den bovenloop der N. W. rivier liepen maagden en jonge vrouwen geheel ongekleed.

Tatouage komt voor bij mannen *en* vrouwen, doch *hier* geen netten van litteekens, doch groepen op borst, buik, rug, bovenarm en dijbeen.

c. Voedsel.

In 't algemeen is de voeding eene gemengde. Sago, aard- en boomvruchten, jonge blad- en rietspruiten, palmiet, worden genuttigd. Als dierlijk voedsel wordt gegeten, *al* wat loopt, zwemt, vliegt en kruipt.

Alleen aan de Z. W. kust heeft de bevolking uitgestrekte

PERPUSTAKAAN NASIONAL

aanplantingen. In het riviergebied slechts bij de kampongs wat kloewé, kladdi en pisang. Sagoboomen en boomvruchten zoeken ze dáér in 't woud.

Aan jacht en vischvangst wordt overal veel gedaan.

Over 't algemeen is het voedsel compact, zeer substantieel en wordt, vooral in den namiddag, in groote hoeveelheden genuttigd.

d. Hygiënische toestand.

Aan de zoetwater arme kust wordt aan wasschen en reinigen van het lichaam weinig gedaan.

Huidziekten, voor al schubziekte (cascado), komen veel voor.

De ongunstige levensvoorwaarden waaronder de Papoea in het algemeen leeft, het gejaagde, het onzekere, het steeds klaar zijn om te vluchten der stammen in het binnenland en in het riviergebied, het misbruiken en afbeulen der vrouwen, de betrekkelijk groote temperatuursverschillen tusschen dag en nacht, de gure of verzengende winden, het misbruik maken van tabak en wattie aan de kust, in het binnenland weer de uitgestrekte moerassen, aan de rivieren de groote regenval, maakt dat men slechts zelden oude lieden, bepaalde grijsaards ziet.

Wel enkele grauwbaarden, enkele verflensde, verschrompelde vrouwtjes, krom van rheumatisme, maar oud wordt de Papoea niet.

De hiervoor aangegeven oorzaken maken, dat de kindersterfte zéér groot is. Alleen de sterkeren houden het uit, hetgeen aan de voortplanting ten goede komt. Ware dit *niet* het geval, dan zou, ook in verband met de sneltochten en de op moord en doodslag uitloopende onderlinge veeten, het ras spoedig uitgestorven zijn.

Toch zijn aan de kust de levensvoorwaarden *beter* dan in 't riviergebied. De meer gesloten hutten, de meerdere veiligheid en vooral de overvloed van sago en klappers maakt den kustbewoner *sterker*, waardoor hij zijn overmacht aan de zwakkere stammen van binnenland en riviergebied kan doen gevoelen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

c. Kampongs.

Aan de kust liggen de kampongs, buiten het bereik der zee, op de daar voorkomende zandruggen, een soort duinformatie.

De hutten staan in groepen van enkele mannen- en vrouwenverblijven — gewoonlijk tot één familie behoorende — bijeen. Eenige van zulke groepen vormen een complex, een onderdeel van den kampong, dan wel een kampong op zich zelf. *Elk* dier groepen, *ieder* dier complexen heeft zijn *eigen* naam, de complexen te saam wéér een naam, de naam van den kampong, dikwerf tevens dien van het landschap.

De hutten aan de kust zijn laag, zeer gesloten, met maar ééne opening, een weinig boven den grond, als deur. Boven in het atappen dak, nabij de nok, een spleet voor het doorlaten van den rook. Langs de wanden baleh[2].

Mannen en vrouwen huizen apart, in afzonderlijke hutten. Aan den hoofdstijl van een mannenverblijf hangen de gesnelde koppen. Vrouwen-verblijven zijn te onderkennen aan het vischen kookgerei. Vóór die hutten soms kleine, ompaggerde pleintjes, met afdaken waaronder baleh[2] tegen den pagger.

Bij den kampong, afgezonderd gelegen, vindt men de ompaggerde feestkampongs der majoe-anim, eene sekte.

Alle huizen staan op den beganen grond, alleen in de majoekampongs enkele paalwoningen voor de jongelingen.

De jongelingen houden zich op in afzonderlijke verblijven, kotads, afgezonderd van den kampong. Vrouwen worden daar *niet* toegelaten.

Bovendien vindt men bij de kampongs feesthuizen, als logies voor bevriende bezoekers, en verder nog woram of bevalhuisjes, waarin de vrouwen zich tijdens en na de bevalling terugtrekken.

In den O. moesson, als het water aan de kust schaars begint te worden, houdt een deel der bevolking zich op in de tuinkampongs, op de grens der aanplantingen gelegen.

In die kampongs staan de hutten, van primitiever bouw dan

PERPUSTAKAAN NASIONAL

die aan het strand, òf langs een soort straat, òf om een plein. De kotads liggen op eenigen afstand in het bosch verscholen.

In het jachtterrein vindt men nog, hier en daar verspreid, groepen afdaken, pleisterplaatsen. Ook nabij tuinen of aanplantingen vindt men enkele ompaggerde hutten of afdaken.

In het binnenland liggen de *vaste-* of *stam*kampongs op de hoogste punten der ruggen of op lage heuvels in het bosch verscholen. Ook hier de hutten op den beganen grond, doch om pleinen. Op het plein zelve enkele mannen- en feesthuizen, deze laatste soms met eigenaardig versierde hoofdstijlen. De hutten zijn met boomschors gedekt en primitiever dan die aan de kust.

Nabij den kampong worden dáár slechts kleinere aanplantingen van klappers, katjang, keladie, papaja, pisang, kloewé, enz. aangetroffen.

Zijn aan de kust, door de nabijheid der aanplantingen, voorraadschuren overbodig, hier worden ze wel aangetroffen voor het opschuren van sago, tabak, enz. voor den tijd, dat de Westmoesson *het verkeer stremt.*

Nabij de sago-bosschen aan de riviertjes en in klapperaanplantingen worden tijdelijke kampongs, tuinkampongs, aangetroffen.

De kampongs, aan de kust, als in het binnenland, zijn zindelijk, bezemschoon. Het vuil wordt verbrand of achter den kampong weggeworpen; overigens zorgen de talrijke varkens voor den reinigingsdienst.

Om aan de kust het zandstuiven tegen te gaan, wordt de bodem met klappertakken bedekt en met kruipplanten beplant. In het binnenland bedekt men den bodem met eucalyptusschors, waardoor het opschieten van onkruid en moddervorming voorkomen wordt.

In het binnenland zijn sommige kampongs, dan wel enkele huizengroepen *in* den kampong, ompaggerd, zoo ook enkele tuinen of aanplantingen.

Noch aan de kust, *noch* in het binnenland, werden *versterkte* kampongs aangetroffen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Geheel anders in het riviergebied.

De geringe veiligheid, het steeds blootstaan aan overvallen, doet de bevolking hier een zeer nomadische levenswijze voeren. Vandaar primitieve verblijven.

Wel heeft iedere stam een bepaald gebied, doch dan huist ze in deze, dan in gene kampong, dan vertoeft ze aan deze, dan aan die rivier, schuilt weg in allerlei kleine kreken.

Aan de hoofdrivieren liggen de kampongs aan de buitenbochten, *om het vrije uitzicht*; gelegen aan de zijrivieren, nabij de hoofdrivier, hebben ze een wachtpost aan die rivier. Bij *iedere* kampong een naar 't binnenland voerende kreek, als vlucht en aftochtsweg. Paden zijn er niet. De rivieren, kreekjes en moerassen zijn de wegen, de cano's het gemeenschapsmiddel.

De hutten zijn zeer primitief. Beneden- en middenstrooms zijn het paalwoningen, bovenstrooms staan ze op de hoogere oevers op den beganen grond. Het geraamte van rondhouten, atap als dak- en wandbedekking.

Langs de paalwoningen lange, smalle galerijen, met primitieve ladders of langs ingekeepte boomstammen te bereiken. Op die galerijen komen tal van deuropeningen uit.

In de hutten van afstand tot afstand stookplaatsen van klei, met rakken voor het hebben en houden: wapens, visch- en jachtgerei.

Vóór de hutten, op den slijkerigen bodem, oude cano's en boomstammen als looppaden. De bodem één vuile massa: modder, uit- en wegwerpselen. Iedere stam heeft meerdere kampongs, die *om beurten* betrokken worden.

Sterfgevallen, ziekte, ongevallen in een kampong, doen deze voor goed schuwen. De plaats is dan later nog slechts te herkennen aan de verwilderde aanplant van kloewé, pisang en kaddie.

f Wapens.

Het verschil in constitutie, de kracht der kustbewoners, deden hun invloed bij de bewapening gelden. Ook *hier* was het de kwestie van het erlangen van het „vuur-overwicht".

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Door hun grootere kracht zijn zij in staat hun *zware* bogen te spannnen en hun pijlen *verder* weg te doen vliegen en *meer* te doen indringen, dan die van den tegenstander. Van hier dat *zij* schilden overbodig achten.

De bewapening der *kust*bewoners bestaat uit pijl en boog, een mes, een knods, soms een werplans.

De oorlogspijlen hebben sterke, gladde, scherpe punten van niboenghout, versierde schachten van riet, een soort glagah. De pijlen bestaan uit *drie* soorten, kleine voor de groote, middelsoort voor de middelbare, en grootere voor de kleine afstanden.

Tegen het slaan der boogpees worden manchetten, van rotan of van de bladscheede van het sagoblad vervaardigd, om den linker benedenarm gedragen.

Voor jacht, vischvangst en vogel-schieten worden *andere* soorten pijlen gebruikt.

De bogen zijn van bamboe, zwaar, de pees is vervaardigd van de epidermus, de buitenste, gladde schil der bamboe.

Het mes bestond vroeger uit een stuk gespleten bamboe, van een bepaalde soort, met bijzonder scherpe kanten; thans doen onze keuken en slagersmessen dienst.

De knods, een kostbaar wapen, poesaka, is een ronde, schijf- of stervormige steen, soms ook een stuk ijzer, hout of gebakken klei, aan een rotan. Er zit zeer veel slag in.

De werplans is 4 M lang, soms uit één stuk, soms met een dunne bamboe als benedenstuk. Als punt een casuaris-nagel.

De lans wordt geworpen, door haar op de linkerhand te balanceeren en met een werphaak van bamboe, steunende tegen het ondereind van de lans, weg te werpen. (1) Hiertoe behoort groote kracht en behendigheid.

Aan de rivier boven Merauke heeft men *zwaardere* pijlen en *lichtere* houten bogen. De pijlen hebben er versierde rieten schachten, bovenstukken van gekleurd, licht hout en punten van stukjes been of kangoeroenagels. Schilden en korte werpsperen zijn daar in gebruikt.

(1) Zie ook Frobenius, Weltgeschichte des Krieges, blz. 254.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

In het *riviergebied* bestaan de wapens uit pijl en boog, werplansen, speren, steenen bijlen en schilden. De boog van niboenghout met pees van gespleten rotan, kleine en groote pijlen met houten punten, van weerhaken voorzien.

Ook hier zware rotan manchetten om den linkerpols tegen het slaan der boogpees.

De werplansen zijn van hout en hebben nabij de punt platte, fraai uitgesneden bladen. De speren zijn eveneens van hout, zeer afwisselend van vorm, met weerhaken en inkeepingen nabij de punt.

De steenen bijlen bestaan uit platte, aangeslepen stukken steen, in een steel van hout of bamboe gestoken.

De schilden zijn van een lichte houtsoort, betrekkelijk dun, fraai uitgesneden.

Strooken bamboe werden als messen gebezigd.

Als oorlogswapen, zoowel aan de kust, als in het riviergebied, moeten de *groote* cano's aangemerkt worden, doch dit vooral aan de kust. Daar worden zij *uitsluitend* gebezigd in de onderlinge oorlogen en voor de sneltochten. De *kleinere* cano's worden gebezigd voor de vischvangst, het bezoeken der aanplantingen en om de moerassen over te steken.

In het riviergebied doen de hongiprouwen *óók* dienst bij de verhuizingen naar de verschillende kampongs.

g. Opleiding der jongelingen.

Reeds als knaap, nog bij de moeder in het vrouwenverblijf vertoevende, speelt de jeugdige Papoea met pijl en boog.

Houten schijven worden langs het strand gerold en door den wind mee gevoerd; hij snelt ze na en tracht ze in hun vaart te treffen. De mierennesten aan de boomen zien er uit als stekelvarkens door de er ingeschoten pijltjes. Z'n grootste trots is het, een eigen geschoten vogel of visch in den kampong aan te brengen.

In kleine canotjes, op bundels gaba-gaba, als vlot, dartelt hij in de zee of in de rivier en wordt vertrouwd met en op het water.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Later in het jongelingsverblijf, de kotad, leert hij boog en pijlen maken, schieten en lanswerpen. Hij vergezelt de anderen op de jacht, de vischvangst, of hun sneltochten.

Van af de prille jeugd leert hij de wapens hanteeren, steeds vergezellen ze hem; geen wonder, dat het meesters zijn in het gebruik hunner primitieve bewapening.

In den strijd wordt niet in massa, maar in verspreide orde gevochten. Overal wordt dekking in het terrein gezocht. Van achter een struik, uit het hooge gras, van achter een boom, komt even het lichaam te voorschijn, voor zoover als noodig is, ook niet meer. De pijl snort, de schutter duikt weg of gaat er van door, om later of van uit een *andere* sluiphoek de uitwerking van zijn pijl te bespieden. In het donkere bosch is het onmogelijk den vijand te onderscheiden. Zijn lichaam heeft de kleur der donkere plekken tusschen de boomstammen. Door een ijsbaarlijk gehuil, van *alle* zijden aangeheven, tracht hij den tegenstander te verschrikken, en in verwarring te brengen.

Dringt deze echter op, dan wordt in allerijl het kangoeroepad gekozen, worden pijl en boog, die de vlucht belemmeren, weggeworpen.

Dat onze kogels de boomen doorboren, hen hun zekerste dekkingen ontnemen, heeft hen geleerd met de Kompanie voorzichtig te zijn.

Het kalm, vreedzaam demonstreeren van de uitwerking van de karabijn op dikke boomen stemt hen tot *diep* nadenken en maakt ze zeer meegaand. Het verzoek tot dergelijke demonstraties komt dikwerf van hun kant.

h. Sneltochten. (1)

Het koppensnellen is, evenals bij andere, niet tot hooger ontwikkeling gekomen Indonesiers, ook bij de Papoea's een eeuwenoud gebruik. Als redenen voor het koppensnellen heeft men allengs, door nadere studie der verschillende volksstammen,

(1) Zie ook het Ethnografisch verslag van Dr. Koch in de „Zuid- West Nieuw-Guinea Expeditie 1904/5".

PERPUSTAKAAN NASIONAL

allerlei animitische denkbeelden herkend, bijgeloovigheid, mystieke meeningen, offervaardigheid aan geesten, staving van persoonlijken moed, versterking van het eigen bestaan, doch verreweg het *minst* zuiveren moordlust.

Een man, in het bezit van vele schedels van verslagen vijanden, krijgt daardoor een zeker overwicht. Het is dáárom dat de Papoea's in den omtrek van Merauke zich beklagen over onze tegenwerking en bemoeiïngen in dezen, omdat hun daardoor belet wordt zich te onderscheiden en naam te maken.

Om aan kinderen een naam te geven gaat men onder vijandige, of minder ontwikkelde en lager staande stammen snellen en draagt den naam van den gesnelden persoon op het kind over. Ook als zoenoffer aan geesten, bij plotselinge sterfgevallen, wordt gesneld.

Het snellen zelf geschiedt gewoonlijk op verraderlijke wijze. Niet alleen wordt in het gevecht aan iemand, na dood of bijna dood geslagen te zijn, het hoofd van den romp gesneden, doch wordt een hoofd verlangd als zoenoffer, dan wordt het uitgekozen slachtoffer, man of vrouw, door enkelen van achter beslopen, bij vluchten achtervolgd en een raketvormige rotanstrop om den hals geslagen (1), waarna korte metten worden gemaakt. Anderen liggen verscholen om ontsnappen te beletten.

In de techniek van het snellen wordt een groote vaardigheid verkregen, het geschiedt met een strook bamboe, of bamboe mes, in één ommezien.

Het vel wordt ter hoogte van de schouders doorgesneden.

Op varkens wordt geoefend!

Nadat het hoofd van den romp is gescheiden wordt de huid er af gestroopt. Hersenen en zachte deelen worden gegeten. Ook de armen en beenen zijn dikwerf een welkome buit en worden door enkele stammen met smaak genuttigd. De inwoners van het landschap Eroemkè, tusschen Wamal en Boelaka, heele bedaarde en geschikte lui, zeiden echter, dat men er aan moet wennen en de jongelui er soms moeite mee hadden.

(1) Zie ook Frobenius, Weltgeschichte des Krieges. blz. 61.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Aan de kust wordt het achterhoofdsgat verwijd om de hersenmassa beter uit de schedelholte te krijgen, in het rivier-gebied geschiedt dit niet.

Is de schedel goed schoon, dan worden de kaken met rotan op elkaar gebonden, met rotan strooken de lijn der wenkbrauwen aangegeven, een sterke rotanlus vervult de plaats van het neus-kraakbeen, in de plaats der verwijderde spieren, wordt een mengsel van kalk en bloed, soms klei, soms wel klappervezel, gebracht, waarna de huid weder over den schedel getrokken en beneden toegenaaid wordt. Oogleden en lippen zijn reeds te voren aan een genaaid. Nu wordt het toilet van den kop voltooid, door den haartooi aan te brengen. Door rooken boven vuur wordt de kop geconserveerd.

Evenwel spoedig wordt zoo'n kop door vocht, en insecten aangevreten en blijft alleen de kale schedel over. De onderkaak valt af en wordt dan met meerderen tusschen een paar bamboe-latten geplaatst, om niet te loor te gaan, 20 à 30 onderkaken, zoo gespritst, zijn geen zeldzaamheid.

Het exploratie-detachement was opgedragen naar de snel-tochten onderzoek te doen. Steeds werd daarbij te kennen gegeven, dat zulks den Kompanie niet aanstond. Een bepaald verbod werd niet gegeven, omdat terecht werd vermeend, dat het uitvaardigen van verbodsbepalingen, zonder de macht te bezitten vóór de naleving te kunnen waken, eerder schaadt dan goed doet, omdat onmacht hierdoor aan 't licht komt.

Breiden wij onzen bestuursinvloed uit, houden wij voeling met de bevolking, dan zullen snel tochten vanzelve tot het verleden gaan behooren.

Slot.

Ik ben gekomen aan het eind van mijne voordracht, eene voordracht, die men, naar ik hoorde verluiden voor eene krijgskundige vereeniging minder geschikt achtte.

Bescheidenlijk vermeen ik het tegendeel te hebben aangetoond. Was men in het algemeen méér op de hoogte met de

PERPUSTAKAAN NASIONAL

levenswijze, oorlogsgebruiken en *oorlogswaarde* der verschillende, zoo uiteenloopende volkeren van onzen archipel, menige fout zou *niet* gemaakt, menige onjuiste, voor den betrokkene zoo bittere bemerking, in de pen gebleven zijn.

Ook ben ik van meening, dat indien bij onze militaire expedities en excursies, van den aanvang af, méér aandacht aan exploreeren van land en volk werd geschonken, deze tochten ons *niet alleen* reeds dadelijk *kaarten* van het terrein van actie zouden leveren, maar *ook* een blik doen werpen op de gesteldheid van het land, de levensvoorwaarden van het volk, wetenschappen voor eene economische ontwikkeling der landstreek, na afloop der militaire actie, van zoo overwegend belang voor een tot bloei en welvaart brengen van land en volk.

Het gaat niet aan de aanvoerders der ageerende troepen met die taak te belasten, de actie zelve zou er door geschaad worden, doch is het wenschelijk, aan ageerende troepen explorers — officieren, ambtenaren of particulieren — evenals thans opnemers, toe te voegen, personen voor die taak berekend, die zonder de actie te storen, gegevens verzamelen *en later in de gelegenheid gesteld worden, die uit te werken.*

Hierdoor wordt der Regeering eene *basis* verschaft, kan nagegaan worden, **wat** in de toekomst van de gepacificeerde streek te verwachten is, en hetgeen voor land en volk te doen is, om dit ten spoedigste de slagen van den krijg te boven te doen komen, het te herstellen, economisch op te heffen.

Onze expedities zouden zoodoende méér *nut* afwerpen dan tot heden het geval was, waar zij wel pacificeerend werkten en den weg effenden voor ons *eigen* of voor-onder contrôle staand-*zelf* bestuur, doch op ethnografisch en ethnologisch gebied, en aan gegevens voor landbouw en industrie, *te veel* in het duister lieten.

Natuurlijk kunnen dergelijke exploraties niet dan *vluchtig* geschieden, moeten zij zich tot *hoofdzaken* bepalen, maar toch in staat stellen zich een *juist* en *algemeen* beeld van het *geheel* te vormen. De resultaten kunnen dienen als *basis* voor *latere*,

PERPUSTAKAAN NASIONAL

meer *grondige* onderzoekingen, waarbij men dan niet in den blinde tast, doch van te voren weet, wáár van deze onderzoekingen het *meeste* nut *kan* worden verwacht.

Laat de geschiedenis van de vroegere verkenningen van Nieuw-Guinea tot leering strekken. Tal van belangrijke gegevens gingen in het stof der archieven of voor goed verloren. Als nieuw werd telkenmale weer verkend, hetgeen reeds vroeger onderzocht was geworden, terwijl nog zooveel andere deelen braak lagen. Bijna immer werd het voetspoor van den voorganger gevolgd en bij exploraties behoort dit spoor vermeden, hoogstens slechts gekruist, wel er op *aangesloten* te worden. Iedere tocht moet *verder* brengen!

Het uur is vergevorderd. Wij eindigen. Zeer dank ik de aanwezenden voor hunne belangstelling. Ik hoop dat het meegedeelde, doch vooral het getoonde, in Uwe herinnering mag blijven naleven, Uwe belangstelling in „donkere" streken zal prikkelen, die in de exploratie van Nieuw-Guinea, welke met kracht wordt voorgezet, wakker zal houden.

Ik heb gezegd!

APPLAUS.

De Voorzitter:

»*Mijnheer Gooszen!*"

Het applaus zij voor U een bewijs, dat Uwe voordracht door Uwe toehoorders met belangstelling werd gevolgd."

»*Mijne heeren!*"

Alhoewel het mij voorkomt, dat de lezing van den heer Gooszen uit den aard van het door hem behandelde onderwerp geen aanleiding zal geven tot een debat in den zin van het woord, acht ik het toch niet onmogelijk dat sommigen Uwer nog nadere toelichtingen wenschen te ontvangen naar aanleiding van het gehoorde, en open ik daartoe gaarne de gelegenheid; de geachte inleider zal wel bereid zijn eventueele vragen te beantwoorden.

(Niemand vraagt het woord).

PERPUSTAKAAN NASIONAL

De Voorzitter!

»Hetgeen ik heden avond mocht hooren, of beter gezegd het feit, dat ik heden avond eene lezing mocht bijwonen van een officier van het leger, handelende over land en volk van een tot dusver onbekend gedeelte van Nieuw-Guinea, geeft mij aanleiding tot het maken van eene vergelijking. Ik bedoel eene vergelijking van den toestand van onze Buitenbezittingen van »thans" en »vroeger."

Toen ik in het voorjaar van 1870 hier in Nederlandsch-Indië aankwam was de politieke toestand der Buitenbezittingen een geheel andere dan thans, en het liet zich toen ook niet aanzien, dat daarin spoedig zulk eene ingrijpende verandering zou komen, als thans het geval is.

Van *Atjeh* was ons al zeer weinig bekend, immers de Atjehoorlog was nog niet eens begonnen. Van de *Alas-* en *Gajoelanden* waren ons slechts de namen bekend. Ook de *Bataklanden* waren voor het grootste gedeelte zoo goed als onbekend. Onze vestiging te *Deli* werd in 1872 nog in ernstig gevaar gebracht.

Midden-Sumatra was vrijwel onbekend, wij wisten b. v. wel, dat er eene landstreek *Korintji* bestond, doch de gegevens die wij daaromtrent bezaten waren in hoofdzaak geput uit Engelsche verhalen, afkomstig uit den tijd toen de Engelschen nog te *Benkoelen* gevestigd waren.

Palembang en *Benkoelen* gaven nog wel eens aanleiding tot bezorgdheid; in 1882 werd nog eene mislukte poging gedaan om ons gezag in eerstgenoemd gewest omver te werpen.

Djambi behoorde in naam tot de residentie *Palembang*, maar de vorst stoorde zich al heel wenig aan ons bestuur. Eene reis van *Benkoelen* over den *Boekit Barisan* naar *Palembang* werd als eene min of meer gewaagde onderneming beschouwd.

De beide gewesten op *Borneo* gaven ook nog vaak aanleiding tot bezorgdheid. Aan de *Boven-Barito* bestond een staatje in den staat en de Pretendent-Sultan deed daar wat hij goed vond.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Centraal-Borneo en de *Oostkust* waren ons vrijwel onbekend. En dan — *Celebes*! Een ieder, die slechts oppervlakkig bekend was met onze koloniale geschiedenis, begreep, dat er nog eenmaal eene finale afrekening moest plaats hebben met *Boni*, *Wadjoe* en de andere kleine staatjes op dat eiland.

Hetzelfde was het geval met *Lombok* en de kleine recalcitrante potentaatjes op *Bali*.

Flores was weinig bekend, even zoo de binnenlanden van *Timor*. En ten slotte, de groote terra incognita *Nieuw-Guinea*.—

En thans, na betrekkelijk weinig jaren, welk eene verandering! De zooeven genoemde landen zijn allen onder ons bestuur gebracht, daar waar ons gezag gevestigd is wordt het ook inderdaad gehoorzaamd en het laat zich aanzien, dat deze gewesten met den tijd veel belangrijkere factoren zullen worden in onze staatshuishouding dan tot dusverre het geval was.

Waarlijk! onze Regeering en vooral de tegenwoordige Landvoogd mogen trotsch zijn op hetgeen in den laatsten tijd, in 't bijzonder in het laatst verstreken twaalftal jaren, werd verricht om de Buitenbezittingen onder geregeld bestuur te brengen ten einde deze later productief te maken — Doch het leeuwendeel van dezen arbeid komt ongetwijfeld voor rekening van het Leger, niet het minst van het wapen der Infanterie. Wanneer men rekening houdt met zijne betrekkelijk geringe sterkte, met zijne eigenaardige, gebrekkige organisatie en met de omstandigheid, dat het niet eens eene behoorlijk georganiseerde reserve bezit, dan moet men erkennen, dat door dat dappere en trouwe Leger eene reuzentaak werd volbracht.—

Het valt slechts te betreuren, dat het Nederlandsche volk, althans een groot gedeelte daarvan, nog niet kan, of niet wil beseffen, wat zijn koloniaal leger in deze gewesten in 't belang van den Nederlandschen Staat heeft gedaan, en nog doet. Maar volgens mijne meening zal onze koloniale geschiedenis eenmaal voor ons leger getuigen door zijn welverdiende roem te verkondigen en onze nakomelingen, naar wij hopen ook die van

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin, zullen zeker eenmaal zonder te blozen onze geschiedboeken kunnen inzien, waarin als het ware op iedere bladzijde geschreven staafd zijn de heldenfeiten, de bewijzen van toewijding en trouw van het Nederlandsch Oost Indische Leger.—

Mijnheer Gooszen! ik betuig U den dank van onze Vereeniging voor Uwe interessante en belangrijke lezing.—

Wanneer thans niemand meer iets te vragen of te zeggen heeft?— (niemand) — dan sluit ik onder dankbetuiging voor Uwe talrijke opkomst deze Algemeene Vergadering."—

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI

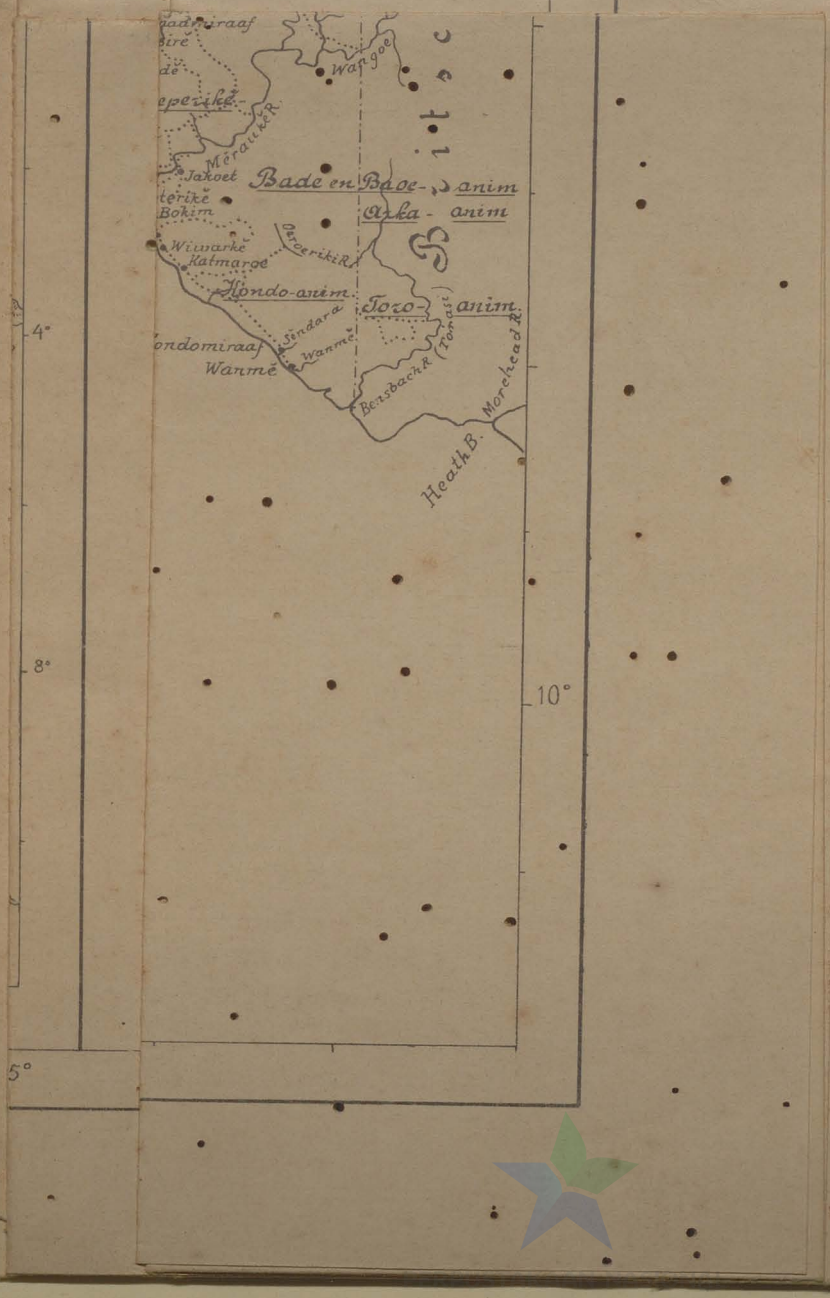
65°
0°
Wargoe
Bade en Baoe-anim
Aka-anim
Jakvet
Bokim
Wiwarke
Katmaroe
Hondo-anim
Tozo-anim
Sendara
Warmé
Bensbach R. (Forest)
Morehead R.
Heath B.
4°
8°
10°
5°

PERPUSTAK

VI

Overzichtskaart van Nieuw-Guinea
Schaal 1:10,000000.

130° Oosterlengte van Greenwich. 135°

Nederlandsch - Nieuw- Guinea

Schaal 1:2500000.

Januari 1909.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA